

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

Черкова Владлена Віталіївна

**САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ М.О. Лазарєв
кандидат педагогічних наук,
професор, професор кафедри
менеджменту освіти та педагогіки
вищої школи
«____» _____ 2020 року

Виконавець
_____ В.В. Черкова
«____» _____ 2020 року

СУМИ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	7
1.1. Зміст процесу саморозвитку особистості майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.....	7
1.2. Сутність понять «особистість», «саморозвиток», «педагог», «соціальна установка», «самоідентифікація», «самокритика»	13
1.3. Соціальна самоідентифікація як чинник саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.....	17
1.4. Вплив рефлексії та критичного ставлення до себе на саморозвиток майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.....	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	29
2.1. Особливості мотивації до саморозвитку майбутнього педагога у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.....	30
2.2. Дослідження процесу саморозвитку майбутніх педагогів у позанавчальний час у закладі вищої освіти.....	43
2.3. Практичні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів.....	50
Висновки до розділу 2	55
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна сфера набуває глибоких перетворення у змісті праці педагога, що зумовлено соціально-економічною ситуацією у світі, впровадження сучасних технологій в освітній процес викликають неперервні зміни до процесу саморозвитку та здобуття нових знань. Зміст процесу професійного становлення майбутнього педагога визначаються роллю розвитку особистості учня як майбутнього громадянина незалежної держави. В Україні посилюється інтерес до проблеми саморозвитку педагогів у системі неперервної педагогічної освіти, що супроводжується розв'язанням нових завдань педагогічної освіти, механізми активізації інтеграційних процесів, створення гнучкої системи доступу до неперервної професійної освіти, оновлення навчальних курсів і програм, трансформацію змісту педагогічної підготовки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, не зважаючи на досить великий спектр форм самовдосконалення, проблема саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти залишається відкритою. професійної діяльності. На теоретико-методологічному рівні проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення в працях вітчизняних (І. Бех, Б. Вульф, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, О. Киричук, Б. Кобзар, О. Кривонос, Л. Крившенко, Л. Кулікова, М. Лазарева, А. Меренков, О. Слободян, Т. Тихонова, П. Харченко, М. Ценко) та зарубіжних (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) дослідників. Психологічні аспекти саморозвитку особистості аналізували Н. Бітянова, С. Максименко, Б. Мастеров, Г. Цукерман. Більшість дослідників вважають, що в процесі навчальної діяльності здійснюється різносторонній розвиток особистості студента ЗВО, у тому числі, і її мотиваційної сфери (М. Алексеєва, Г. Балл, В. Бондар, О. Дубасенюк, О. Дусавицький, І. Зязюн, С. Максименко, М. Матюхіна, Л. Славіна та ін.).

Тому, проблема формування потреби в особистісному саморозвитку сучасних майбутніх педагогів залишається не вивченою в повній мірі. Саме тому, на нашу думку, проблема саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти на сьогодні є надзвичайно актуальною і досить перспективною для її дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вивченні процесу саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі *завдання*:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу для розкриття змісту процесу саморозвитку особистості майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.
2. Визначити сутність понять «особистість», «саморозвиток», «педагог», «соціальна установка», «самоідентифікація», «самокритика».
3. Виявити чинники, що впливають на саморозвиток майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.
4. Експериментально перевірити рівень саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.
5. Розробити рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Об'єктом дослідження є саморозвиток майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти

Предметом дослідження є теоретико-практичні основи вивчення процесу професійної підготовки майбутніх педагогів.

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження та поставлених завдань використовувались такі методи дослідження:

- теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення та систематизація інформації з наукової літератури);
- експериментальні (анкетування).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: теоретично обґрунтовано та практично перевірено рівень саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти; розробленні практичні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені загальні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти. Результати дослідження і рекомендації можуть використовуватися у закладах вищої освіти.

Апробація результатів та публікації. Матеріали дослідження, його основні положення та практичні результати доповідалися та обговорювалися на VI Міжнародній науково–практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 23-24 квітня 2020 р.); IV Міжнародній науково–практичній конференції «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 06-07 травня 2020 р.) та на II Міжнародній науково–практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (12-13 листопада 2020 р.) при Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка.

Публікації:

1. Cherkova Vladlena Vitaliivna. Means of self-development of future teachers in the professional training process at higher education. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (12-13 листопада 2020 р.). – Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 150–155.

2. Черкова В.В. Соціальна самоідентифікація як чинник саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти. Магістр : збірник наукових праць молодих учених / Гол. Ред. О.Г. Козлова. Випуск 1. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 148–152.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з двох розділів, 9 додатків, 2 рисунків, загальний обсяг сторінок – 100 та використаних джерел – 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Зміст процесу саморозвитку особистості майбутніх педагогів у закладі вищої освіти

Головною метою державної політики України в освіті проголошено створення необхідних умов для розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина протягом життя (Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національна доктрина розвитку освіти до 2025 р., Концепції «Нова українська школа» (2016) [29; 53].

Освітня політика української держави стала чітко детермінованою прогресивними цивілізаційними процесами, які відбуваються в Європі і в усій світовій спільноті. Вивчення літературних джерел і практичного досвіду самореалізації особистості як основної мети освітнього процесу дає підстави стверджувати, що більшість зарубіжних та українських науковців дотримуються думки, що вирішальним чинником розвитку й успішної самореалізації сутнісних сил підростаючої людини стає гуманістична, персонально зорієнтована освітня парадигма пізнавально-творчого (евристичного) спрямування [46; 57; 59].

Ми погоджуємося з думкою О.М. Леонтєва, особистість – якісно нове утворення, що формується завдяки життю людини в суспільстві. Тому особистістю може бути лише особа, яка досягла певного віку. У процесі діяльності людина вступає у взаємодію з іншими людьми – у соціальні стосунки, і дані стосунки стають особистісно-формуючими. З боку самої людини її формування і життя як особистості виступає перед усім як розвиток, трансформація, підкорення її мотивів [48].

Одним з найважливіших етапів у становленні особистості, є період отримання вищої освіти. Протягом усього періоду навчання відбувається інтенсивне формування ціннісних орієнтацій, які поступово починають представляти собою активну життєву позицію майбутнього педагога. Сам же процес саморозвитку майбутніх педагогів можемо охарактеризувати, як процес розвитку особистості і використання всіх своїх можливостей. Якість саморозвитку залежить від умінь людини організовувати власну діяльність. В якості критеріїв професійного саморозвитку майбутнього педагога можна визначити наступні: самоорганізація якісних змін в особистості і діяльності; домінування в структурі педагогічної діяльності дій вчителя, спрямованих на професійне самовідновлення, зміна своїх методів роботи; постановка і рішення щодо самого себе та власних педагогічних, психологічних, організаційних, предметних завдань; здатність майбутнього педагога сприймати різні прояви навколишнього середовища як передумови власного професійного розвитку. До числа механізмів, що забезпечують професійний саморозвиток майбутніх педагогів, відносять: самосвідомість, самовизначення, самоактуалізація, самореалізація, самодіяльність, саморегуляції, самовибудови, самоідентифікація, самооцінка.

Ми погоджуємося з думкою, М. Лазарєва, який зазначає, що під поняттям «професійна самореалізація» розуміємо соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу [46].

Професійна реалізація особистості на її життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в

обраній сфері діяльності, фахове зростання і розвиток необхідних компетентностей.

Сутність професійного самовизначення полягає в усвідомленні особистістю відповідності своїх можливостей психологічним і фаховим вимогам професії, своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за виконання зобов'язань, які виникають у зв'язку зі зробленим вибором.

Професійну самореалізацію вітчизняні вчені розглядають з позиції суб'єктно генетичного підходу (В. Татенко), який акумулює культурологічний та діяльнісний підходи, положення гуманістичної психології. Згідно з ним психологічні формули «зовнішнє через внутрішнє» (С. Рубінштейн) та «внутрішнє через зовнішнє» (О. Леонтьєв) переростають у науковий принцип саморозвитку особистості: внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє й тим самим змінює себе та зовнішнє [48; 71].

Саморозвиток – це розгортання власної індивідуальності шляхом ненасильницького поєднання бажаного і потрібного [19].

Проблема саморозвитку особистості у практичній психологічній діяльності ще не зайняла належного місця. Про це свідчить і недостатня увага психологів до даної проблеми. Відповідно, проблема саморозвитку особистості залишається неусвідомленою студентами, майбутніми педагогами і незрозумілою для них [40, с. 94].

Стрімкі соціально-економічні зміни сучасного суспільства, трансформація цінностей та орієнтирів започаткували нові виміри психічної культури особистості. Вони вимагають створення та впровадження нових технологій формування та розвитку особистості, «конструктивності» психолого-педагогічних впливів. Тому виникає необхідність в перегляді підходів до тих проблем, які тривалий час знаходяться в центрі уваги дослідників і отримали своє теоретичне та практичне вирішення в межах попередньої психолого-педагогічної системи. Однією з них є комплексна проблема відповідальності особистості [24, с. 105].

Таким чином, психологічна відповідальність виступає інтегратором інших механізмів саморозвитку особистості, задає контрольований простір для розгортання самореалізації, сприяє утворенню стійкого симптомокомплексу якостей розвиненої особистості [8, с. 112].

Говорячи про саморозвиток особистості, неможливо не згадати про ступені (ієрархію) розвитку означеного процесу.

Як стверджує О. Колісник [38, с. 34], саморозвиток виявляє себе у творчому над-адаптивному ставленні особистості до самої себе, який реалізується творенням нових можливостей як побічних продуктів перетворюючого впливу людини на свій зовнішній та внутрішній світ. Він має ступеневу природу.

У процесі просування щаблями духовного розвитку в ролі провідних, як підкреслює О. Колісник [38], виступають все вищі смисли і зменшується їх егоцентричність: «життя» у психофізіологічного індивіда, «самість» у психоархетипного індивіда.

Дійсним суб'єктом такого саморозвитку є збагачена рефлексивним потоком і піднята над ним «самість» уже духовного потоку психіки, проміжним – інваріантна «Я-ідентичність» з буттєвого потоку психіки, а «Я-концепція» рефлексивного потоку лише претендує на саморозвиток, але насправді вона є рефлексивно привнесеним ззовні поняттям, мало здатним до спонтанного розвитку.

Саморозвиток особистості є її свідомим пошуком і творенням самої себе і свого буття у світі через породження просоціальних і нададаптивних життєвих актів, котрі реалізують надособистісні смисли. Тут він є лише побічним продуктом [20, с. 69].

Як уже зазначалось, особистість, це соціальна система, що постійно розвивається, прагне до удосконалення, а значить має потребу в саморозвитку. Важливою умовою, первинною сходинкою саморозвитку особистості є внутрішня потреба у його здійсненні та самопізнання себе.

Рушійними силами саморозвитку є внутрішні протиріччя, що виникають між цілями, завданнями й наявними для їх досягнення засобами; між прагненнями і можливостями особистості як суб'єкта діяльності для їх задоволення. Основою, що визначає інтенсивність і напрямок розвитку особистості, є її вищі потреби – у пізнанні, самоствердженні, самовираженні, самовизначенні, самоактуалізації. Механізмом самоактуалізації потреб є пізнання. Випробування і реалізація в життєдіяльності своїх особистісних якостей відіграє роль головного мотиваційного фактора безперервного самовдосконалення, творчої діяльності учня. Звертання до потреб саморозвитку в процесі організації навчальної і соціально значимої діяльності – найважливіше завдання технології самовиховання школяра. Саме внутрішня мотивація повинна стати провідною системою вищої освіти, заснованою на всьому спектрі потреб саморозвитку.

До найбільш значимих методів роботи над собою ми відносимо самоосвіту. Саморозвиток неможливий без певного рівня знань про свої психічні властивості, стани, процеси, а також без розвитку здатності до їх контролю. Це забезпечується самоосвітою, яка (у широкому значенні цього слова) є необхідним компонентом усякого навчання, в тому числі шкільного й вузівського. Знання за своїм змістом різноманітні і виконують різні функції. Оволодіваючи ними, особистість у той же час формує себе, власну життєву позицію. Головною метою технології саморозвитку особистості студентів є створення умов для переходу розвитку в саморозвиток, введення особистості юнаків в режим саморозвитку, підтримка і стимуляція цього процесу на кожному віковому етапі, формування у студентів віри в себе і надання допомоги в освоєнні технології самовиховання [25, с. 3].

Саморозвиток як один із способів формування особистості залежить від різноманітної кількості факторів. Одним із таких факторів є вікові особливості.

Майбутні педагоги закладу вищої освіти – громадяни віком від 17–18 до 22–23 років, тобто в основному періодів ранньої і зрілої юності або початку дорослості. Психологічні особливості юнацтва, що навчається у закладі вищої освіти, можна охарактеризувати виходячи з трьох аспектів: соціальної ситуації розвитку, провідного виду діяльності, центральних новоутворень свідомості.

Соціальну ситуацію розвитку юнацтва, що обрало навчання у закладі вищої освіти, можна розглядати як окремий випадок загальної ситуації розвитку в даному віковому періоді: початок дорослості, найвідповідальніший період життєвого самовизначення, період інтенсивного самопізнання і «відкриття Я», психологічна спрямованість у майбутнє.

Незважаючи на велике значення спілкування і розваг у житті студентства провідним видом діяльності є учбово-професійна, характеристики і формуванню якої присвячені багато досліджень у педагогічній психології [1; 21; 34; 56; 61; 67]. У зв'язку з цим І. Кон вважає, що «Освіта, яка продовжується на цьому етапі розвитку, є вже не загальною, а спеціальною, професійною, причому саме навчання у закладі вищої освіти може розглядатися як вид трудової діяльності» [39, с. 68]. Дійсно, під час навчання у закладі вищої освіти формується міцна основа трудової, професійної діяльності, тому «Засвоєні в навчанні знання, уміння і навички виступають вже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної» [39, с. 14].

Необхідно особливо виділити ще одну істотну особливість освітньої діяльності юнацтва, що навчається у ЗВО, – виняткове значення самостійної роботи студентів адже саме такий вид роботи прокладе шлях до саморозвитку. Питанням формування самостійної навчально-професійної діяльності студентів присвячено багато досліджень [1; 21; 33; 56], у яких вона характеризується як вища форма навчальної діяльності.

До компонентів педагогічної культури дослідники відносять: науковий світогляд, наукову ерудицію, педагогічну майстерність,

педагогічні здібності, педагогічно значущі людські якості, педагогічну техніку (культуру зовнішнього вигляду, мови, спілкування, педагогічну етику і такт, прагнення до самовдосконалення) [41, с. 146].

Таким чином, ефективність саморозвитку особистості залежить від вікових особливостей, від самопізнання, від розуміння того, якою є особистість і якою прагне стати.

1.2. Сутність понять «особистість», «саморозвиток», «педагог», «соціальна установка», «самоідентифікація», «самокритика»

Особистість, яка розвивається, на певному етапі життя усвідомлює наявність потреби в особистісному саморозвитку. Це, в свою чергу, стимулює появу зацікавленості та відповідної діяльності.

Високоморальна, духовно багата, гармонійно розвинена особистість, здатна здійснювати постійний саморозвиток – це та мета, на досягнення якої повинні бути спрямовані всі зусилля педагогіки як науки, й практичної діяльності викладачів, і самої особистості, що розвивається. Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим більше і успішніше відбувається її вільний й активний саморозвиток: людина водночас є продуктом і творцем свого середовища, яке дає їй фізичну основу для життя й уможливорює інтелектуальний, моральний, суспільний і духовний розвиток. Рушійними силами саморозвитку є, безумовно, зацікавленість, потреба, а також внутрішні протиріччя, що виникають між цілями, завданнями й наявними для їх досягнення засобами; між прагненнями і можливостями особистості як суб'єкта діяльності для їх задоволення. Основою, що визначає інтенсивність і напрямок розвитку особистості, є її вищі потреби – у пізнанні, у самоствердженні, у самовираженні, у самовизначенні, у самоактуалізації, у саморозвитку [13].

Звертання до потреб саморозвитку в процесі організації навчально-професійної, соціально значимої діяльності – найважливіше завдання

технології самовиховання майбутнього педагога закладу вищої освіти. Саме внутрішня мотивація повинна стати провідною в середній і старшій ланці шкільної освіти, заснованою на всьому спектрі потреб саморозвитку [51, с. 3].

Для того, щоб процеси саморозвитку стали домінантними в психічному розвитку, необхідна організація трьох груп умов:

1. Усвідомлення особистістю цілей, завдань і можливостей свого розвитку й саморозвитку.
2. Участь особистості в самостійній і творчій діяльності, певний досвід успіху й тренінг досягнень.
3. Адекватні способи й методи зовнішніх впливів – умов навчання й виховання, укладу життєдіяльності. У цілому під методами саморозвитку варто розуміти способи самовпливу особистості на себе, на самозміну [73].

Саморозвиток неможливий без певного рівня знань про свої психічні властивості, стани, процеси, а також без розвитку здатності до їх контролю. Отже, якщо особистість прагне до саморозвитку, вона має пізнати себе, щоб знати, що саме в собі розвивати. Така взаємозалежність наведених процесів породжує зацікавленість в особистісному саморозвитку.

Це забезпечується самоосвітою, яка (у широкому значенні цього слова) є необхідним компонентом усякого навчання. Знання про свої психологічні особливості за своїм змістом різноманітні і виконують різні функції. Оволодіваючи ними, особистість у той же час формує себе, власну життєву позицію.

Головною метою технології саморозвитку особистості студента є створення умов для переходу розвитку в саморозвиток, введення особистості в режим саморозвитку, підтримка і стимуляція цього процесу на кожному віковому етапі, формування в учня віри в себе і надання допомоги в освоєнні технології самовиховання.

У юнаків необхідно формувати уявлення про способи і засоби самовиховання, надавати їм педагогічну підтримку, розвивати здатність оцінювати свої можливості і здатність до співробітництва, формувати цілепокладання, розвивати вміння вирішувати проблеми, вибирати й застосовувати сучасні засоби і способи їх розв'язання [51, с. 4].

Говорячи про саморозвиток, не можливо не згадати про самовиховання, адже ці два процеси нерозривно пов'язані між собою.

Основоположники гуманістичної психології і педагогіки К. Роджерс, А. Маслоу, П. Фрейре наголошували на тому, що такий процес можна здійснити успішно лише у процесі зміни парадигми передавального способу навчання на евристичний. Таким чином, парадигма гуманістично-спрямованого навчання і засади евристичного навчання відповідають основній ідеї самореалізації, самостійного створення свого життя, а значить, і створення, а не отримання із зовнішніх джерел власних знань [52; 66].

Самоактуалізація – процес використання і розвиток людиною власних задатків, перетворення їх в здібності, прагнення до особистісної само довершеності [26, с. 302]. Згідно з А. Маслоу [52], самоактуалізація – бажання стати всім, чим можливо; потреба в самовдосконаленні, в реалізації свого потенціалу.

Згідно К. Роджерсу, самоактуалізація – означення тієї сили, що змушує людину розвиватись на самих різних рівнях – від оволодіння моральними навиками до вищих творчих підйомів [66].

З огляду на те, що вищий навчальний заклад, певний час, є одним з виховних та соціалізуючих інститутів особистості, то педагогічному складу слід докласти зусилля для зацікавлення учнів в особистісному саморозвитку.

У пошуках засобів гуманізації вищої освіти педагогіка орієнтується на самоцінність людської особистості, її внутрішні риси і саморозвиток. Однією з головних цілей вищої освіти є створення і підтримання психологічних умов, які б забезпечували повноцінний і особистісний

розвиток кожного студента. Отже, навчально-професійний процес стає більш орієнтованим на особистість студента, його індивідуальні можливості, здібності та інтереси.

Будь-які перехідні періоди висувають специфічні проблеми, які потребують особливої уваги. Не становить винятку і юнацький вік. Він характеризується появою ряду специфічних рис, найважливішими з яких є прагнення до спілкування з однолітками та поява у поведінці бажання затвердити свою самостійність, незалежність і особисту автономію. З'являється інтерес до свого внутрішнього світу, виникає бажання зрозуміти і краще пізнати себе.

Л. Виготський розглядав вік як відносно замкнутий період розвитку, значення якого визначається його місцем у загальному циклі розвитку і в якому загальні закони розвитку завжди знаходять якісно своєрідне враження. Вікові ознаки існують як найбільш типові, найбільш характерні загальні особливості, які вказують на загальні напрямки розвитку [24].

Л. Божович підкреслювала, що в психологічному розвитку людини визначається не тільки характер її головної діяльності, а й характер тієї системи взаємовідношень із оточуючими людьми, до якої вона вступає на різних етапах свого розвитку [14, с. 125].

Слід пам'ятати, що на розвиток особистості майбутніх педагогів впливають три основних інститути соціалізації: школа, сім'я, студентський колектив.

Таким чином, вище наведені інститути соціалізації впливають на розвиток і, в тому числі, формування потреби в особистісному саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

1.3. Соціальна самоідентифікація як чинник саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти

Процес формування потреби в саморозвитку, як один з провідних шляхів розвитку особистості, має певні механізми. Одним з таких механізмів є соціальна самоідентифікація.

Ідентифікація (від лат. *identificare* – ототожнювати) – ототожнення; установлення схожості чого-небудь з чим-небудь. Поняття, введене З. Фрейдом [76], далеко поширилося за рамки психоаналізу, зокрема в соціальній психології. Ідентифікація, у загальній своїй сутності, співпадає з тлумаченнями, які дослідники пов'язують з поняттям «Я» в найрізноманітніших формах: «Я-концепції», «Я-системи», «Я-досвіду», з поняттям «его» у формах «его-ідеалу», «его-ідентичності», «супер-его» (З. Фрейд [76], Е. Еріксон [82]). Так, за З. Фрейдом, «супер-его» дитини будується за моделлю «супер-его» батьків і стає провідником традицій та всіх вічних цінностей, які передавались цим шляхом від покоління до покоління [76].

Самоідентифікація розглядається як найважливіший механізм соціалізації, що проявляється в прийнятті індивідом соціальної ролі при входженні в групу, в усвідомленні ним групової приналежності, формуванні соціальних установок і т. д. Сучасне розуміння самоідентифікації охоплює декілька сфер психічної реальності, що перетинаються:

1. Переважне розуміння – як процес і результат самоототожнення з іншою людиною, групою, образом або символом на підставі сталого емоційного зв'язку, а також включення їх у свій внутрішній світ і прийняття як власних норм, цінностей і зразків. Уподібнення, ототожнення з ким-небудь, чим-небудь. Відкрите наслідування, як слідування зразкові, найбільше проявляється в дошкільному віці [26, с. 166].

2. Упізнання чого-небудь або кого-небудь. У цьому значенні термін використовується в психології загальній, інженерній і юридичній, де розуміється як процес зіставлення, звірення одного об'єкта з іншим на підставі будь-якої ознаки або властивості, в результаті чого встановлюється їхня подібність або відмінність. Завдяки ідентифікації відбувається розпізнавання образів, створення узагальнень та їх класифікація, аналіз знакових систем тощо. Коли об'єктом ідентифікації є людина, то виступає як процес упізнання тієї якості, на підставі якої можна:

- 1) віднести особистість до деякого класу або типу;
- 2) визнати особистість цілісною й ідентичною самій собі.

3. Уявлення, бачення суб'єктом іншої людини як продовження самої себе, наділення її своїми рисами, почуттями, бажаннями (наприклад, батьки, які очікують від дитини здійснення власних честолюбних задумів).

4. Розуміння й інтерпретація іншої людини шляхом ототожнення себе з нею. Тут самоідентифікація являється емоційно-когнітивним процесом неусвідомлюваного ототожнення індивідом себе з іншим суб'єктом, групою, зразком; механізмом постановки себе на місце іншого, що проявляється у вигляді заглиблення, перенесення індивідом себе в поле, простір, обставини іншого індивіда і приводить до засвоєння його особистісних змістів. Це дозволяє моделювати смислове поле партнера по спілкуванню, забезпечує взаєморозуміння і викликає сприятливу поведінку. Як механізм взаєморозуміння – це спосіб розуміння іншого через усвідомлене або несвідоме уподібнення його характеристикам самого суб'єкта.

Зазначимо, що самоідентифікація розуміється як несвідоме ототожнення, уподібнення себе іншій особистості, внаслідок чого з'являється наслідування в поведінці та ін. Це поняття спочатку було введено З. Фрейдом для інтерпретації явищ патологічної депресії, а пізніше – для аналізу сновидінь і деяких процесів, за допомогою яких маленька дитина засвоює зразки поведінки інших значимих для неї людей, формує «над-Я», приймає жіночу або чоловічу роль та ін. [76, с. 203].

Самоідентифікація відіграє величезну роль у поведінці та психічному житті, її психологічний зміст – у розширенні кола переживань, у збагаченні внутрішнього досвіду. Відома як перший прояв емоційної прихильності до іншої людини [80, с. 167].

Самоідентифікація – це захист від об'єкта, що викликає страх, шляхом уподібнення йому. Завдяки їй також досягається символічне володіння бажаним, але недосяжним об'єктом. При ширшому тлумаченні – неусвідомлюване уподібнення зразкам та ідеалам, що дозволяє перебороти власну слабкість і почуття неповноцінності [8, с. 140].

Самоідентифікація може відбуватися з будь-яким об'єктом – людиною, твариною, предметом, ідеєю тощо. Механізм самоідентифікації забезпечує взаємний зв'язок індивідів у соціальній групі, створює афективну спільність як особливе втілення, «відчуття», здобуваючи в деяких випадках властивість «психічної інфекції», дуже характерної для натовпу [8, с. 206].

3. Фрейд [76] виділив кілька типів самоідентифікації. У дитинстві виникає первинна самоідентифікація – примітивна форма емоційної прихильності дитини до матері. Згодом це «тотальне оволодіння об'єктом» поступається місцем вторинній самоідентифікації, що відіграє роль захисного механізму, завдяки якому дитина справляється з занепокоєнням, викликаним загрозливим авторитетом, шляхом включення деяких аспектів його поведінки у власні дії. Ця форма самоідентифікації – передісторія Едипового комплексу, коли маля в усьому хоче зайняти місце батька і, боячись з його боку покарання, копіює деякі особливості його поведінки. Ця парціальна самоідентифікація є амбівалентною і може виявлятися стосовно як улюбленої особи, так і осіб ненависних або яким заздрить. Особливе значення цей тип самоідентифікації набуває при засвоєнні дитиною заборон батьків, при формуванні в неї стійкості до спокус, при розвитку совісті. Самоідентифікація допомагає дитині подолати Едипів комплекс. Це відбувається до п'яти-шести років: дитина ніби вирішує проблему, ідентифікуючись з одним із батьків, або з батьком своєї статі. Іншими

словами, неспроможний змінити ситуацію, що викликала зародження Едипового комплексу, і реалізувати нелюбов до батька, хлопчик намагається прийняти його позицію і стати схожим на нього [27]. Стосовно дорослого суб'єкта самоідентифікацію пов'язують з невротичним симптомом, при якому в суб'єкта – через бажання виявитися в положенні об'єкта – виникають хворобливі явища, характерні для останнього.

Більшість учених вважають, що ідентифікація – це процес або механізм формування ідентичності. Інша точка зору: сама ідентичність є процесом. Ми дотримуємося першої точки зору, оскільки, на наш погляд, варто інтерпретувати зміст ідентифікації як механізм ідентичності в контексті з будь-якої предметної галузі знань.

Провідними детермінантами професійної ідентичності та самоідентичності майбутніх педагогів є відповідна цьому культурне, навчальне, виховне, наукове та інформаційне середовище закладу вищої освіти. Вона розкриває студенту в теорії і на практиці всі можливості отримання якісної професійної освіти, а також вимоги до підготовки і освоєння на практиці професії педагога [10]. У процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти закладається лише фундамент професійної ідентичності майбутнього педагога.

Процеси професійної ідентичності та професійної самоідентифікації вкрай суперечливі. У період завершення навчання у закладі вищої освіти загострюється чергова криза, криза ідентичності, що виникає зазвичай через необхідність приймати ті чи інші самостійні рішення: долати невпевненість у своїх силах, переосмислювати власне минуле, майбутню кар'єру, страх.

На основі професійної ідентичності формується професійна самоідентичність. Іноді ще її називають «особистісна професійна ідентичність».

Л. Шнейдер професійну ідентичність трактує як сукупність особистісної та соціальної ідентичності, як продукт самовизначення особистості [79].

Як стверджує І. Старовойтова [70], соціальна самоідентифікація є способом самовизначення, самопізнання та орієнтації особистості стосовно інших людей, у ставленні до своєї чи іншої групи. Ця орієнтація повинна відбивати у собі докорінні соціальні зміни. Процес професійної самоідентифікації базується на глибоких знаннях філософії та історії освіти, дидактики, прогресивних педагогічних технологіях, методиках професійного навчання. Для успішної професійної самоідентифікації майбутнього педагога принципово важливим є освітнє середовище, організація освітнього процесу фахової підготовки у ЗВО, матеріальна база навчальних кабінетів та лабораторій, а також атмосфера взаємин в колективі студентів та викладачів, спільний пошук науково-дослідного продукту [70].

Таким чином, аналіз наукових джерел показав, що існує низка різних підходів до визначення поняття «евристичне навчання». Однак, це поняття пов'язане з пізнавально-творчою діяльністю вчителя й учня, що націлена на відкриття нових знань, побудову власної освітньої траєкторії, творчу самореалізацією особистості та створення нею власних матеріалізованих освітніх продуктів.

1.4. Вплив рефлексії та критичного ставлення до себе на саморозвиток майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти

Одними з факторів, що впливають на саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти є рефлексія та критичне ставлення до себе. Вміння аналізувати та критично ставитись до своїх вчинків, поведінки, загалом будь-яку діяльності, віднаходити зворотній зв'язок значною мірою вплине на особистісний та професійний саморозвиток.

Рефлексія – філософський метод, при якому об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання (гносеологія), а також знання (епістемологія), думка або вчинок [19].

Рефлексія – міждисциплінарне поняття з багатовіковою історією – звернення уваги суб'єкта на самого себе, зокрема, на продукти власної активності, а також будь-яке їх переосмислення. Зокрема, – в традиційному сенсі – на вміст і функції власної свідомості, до складу яких входять особові структури (цінності, інтереси, мотиви), мислення, механізми сприйняття, ухвалення рішень, емоційного реагування, поведінкові шаблони [73].

Рефлексія (від лат. reflexio – звернення назад) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних процесів, станів; форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій і їх законів; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини [26].

Розрізняють три види рефлексії:

1. Елементарна рефлексія аналізує знання та вчинки, їх значення та межі.
2. Наукова рефлексія орієнтована на критику та осмислення теоретичного знання, а також досліджує прийоми та методи пізнання, які використовуються в тій чи іншій сфері досліджень.
3. Філософська рефлексія сконцентрована на усвідомленні та осмисленні граничних основ буття, мислення та людської культури загалом [26].

Процес самопізнання, при якому усвідомлюються та осмислюються власні думки та психічні переживання називають саморефлексією [19].

Аналітична діяльність самого студента з приводу усвідомлення себе як суб'єкта психолого-педагогічної діяльності, самовизначення себе у професії і дозволяє вибудувати власну позицію на основі рефлексії майбутньої професійної діяльності.

Багато авторів (Н. Алексєєв, М. Бахтін, А. Виногородський, Б. Вульф, І. Ладенко) вказують на необхідність розгортання рефлексії у

студентів, що дозволяє сформувати здатність до проектування, прогнозування і програмування своєї професійної діяльності [6; 9; 19; 22; 23].

Т. Разіна вказує, що на сьогоднішній день існує ряд методів навчання рефлексії: створення на робочому місці рефлексивного середовища, використання різного роду ігор, об'єднаних у навчальні сесії, культивування механізмів особистісної та інтелектуальної рефлексії в ситуації лабораторного експерименту, шляхом вирішення нестандартних, творчих завдань [63].

На думку І. Вачкова, розвиток рефлексії може здійснюватися при комунікаціях, в спільній діяльності, в імітаційних і організаційно діяльнісних іграх, при проведенні психологічних тренінгів, при колективному вирішенні завдань, при взаємини в організаційних системах [16].

Однак дані підходи не завжди дозволяють перенести сформовані навички з ситуації навчання в ситуацію практичної діяльності, причому вони достатньо складні і трудомісткі.

В. Слободчиков відзначає, що для забезпечення переходу студента від діяльності навчання до професійної діяльності повинна практикуватися специфічна форма спільності студентів і педагогів, що реалізують спільну діяльність як «учбово-професійне співтовариство» і «навчально-професійне співробітництво» [69].

Механізм розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога В. Слободчиков розуміє наступним чином: організується формування середовища, проводиться робота з формування операціонально технологічного фонду, накопичення методичних розробок, використання діагностичних методик, дидактичного матеріалу, наочних посібників з урахуванням індивідуальних особливостей самих студентів, здійснюється допомога і корекція дій студентів під час реалізації окресленої ними індивідуальної програми діяльності. Він вказує на цілеспрямоване включення студентів у спілкування, спільну роботу з творчими педагогами, розширення

цікавого досвіду професійної діяльності, коли відбувається «Творче зараження», виникає натхнення, з'являється бажання творити самому [69].

Значимо, що творча активність майбутнього педагога – це розвинена здатність до цілеспрямованої та планомірної педагогічної діяльності щодо створення нових духовних цінностей в собі та учнях, що характеризується, з одного боку, прагненнями та вміннями звільнитися з-під впливу шаблону, заборон, сміливо взяти на себе ініціативу пошуку невідомого, а з іншого, здатністю до свідомого самоконтролю, організованості, самодисциплінованості. Творча активність проявляється та розвивається лише у творчій діяльності, основою творчої активності майбутнього педагога виступає комплекс творчих здібностей; комунікативно-творчі, дослідницькі, дидактичні і рефлексивні здібності), а рушійною силою – мотивація, яка характеризується постійною спрямованістю майбутнього педагога на оволодіння новими способами та прийомами професійної діяльності, на вдосконалення взаємодії з колегами, учнями, батьками, на творчу самореалізацію [60].

Професійний саморозвиток, за визначенням Є. Дурминенка, – це процес інтеграції зовнішньої професійної підготовки та внутрішнього руху, особистісного становлення людини. Зовнішня професійна підготовка задає зміст, форми, схеми професійної рефлексії, а внутрішній рух забезпечує енергію, реалізацію, особистісний сенс професійного саморозвитку. Зовнішня підготовка та внутрішній рух є складовими процесу професійного саморозвитку майбутнього педагога у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти [27, с. 98].

Т. Разіна розглядає рефлексію як структурний компонент готовності викладача до інноваційної діяльності (поряд з мотиваційним, операційним та креативним компонентами). Рефлексивний компонент передбачає здатність рефлексувати різні складові власної діяльності, готовність стати в аналітичну позицію по відношенню до себе та власної роботи [63].

На основі теоретичного аналізу та власного осмислення проблеми ми розглядаємо рефлексію як об'єктивно необхідний етап професійної діяльності викладача вищої школи. Тож у даний час навчання в педагогічних ЗВО слід спрямовувати не лише на формування у студентів міцних науково-предметних знань через вербальну передачу інформації, багато уваги приділяти змісту професійної діяльності та реальним практичним відносинам студента з суб'єктами майбутньої професійної діяльності, але і достатньо приділяти уваги аналітичній діяльності самого студента з приводу усвідомлення себе як фахівця, самовизначення себе у професії і вибудовування власної позиції на основі рефлексії майбутньої професійної діяльності діяльності.

Явище, що забезпечує рефлексивне ставлення особистості до самого себе та власної професійної діяльності, самостійний пошук помилок, оцінку власної поведінки та результатів мислення є критичним ставленням до себе. Критика (від фр. «мистецтво розбирати думки») – виявлення протиріч, розбір (аналіз), обговорення чого-небудь з метою дати оцінку [69].

Важливим моментом є наявність конструктивної критики. Конструктивна критика, перш за все, направлена на творення, на прояснення загального для критики і критикованого питання. Вона виходить з певних установок самого критика, без яких вона є критиканством. І тут є прості і зрозумілі правила: 1) критика з'ясовує своє відношення не з автором, а з предметом критики, з результатом роботи; 2) якщо ж питання нікуди не годиться, то потрібно переформулювати його, змінити вміст або підхід, або точка зору; 3) критикувати не за те, що не сказано, або не зроблено, а за те, що сказано або зроблене; 4) не слід критикувати другорядне, сильні сторони сказаного або зробленого; 5) критикувати результат роботи за її ж правилами і не привносити правила, які не бралися в розрахунок критикованим вмістом, тому: 6) не стосуватися моральної сторони справи, якщо моральна сторона справи не є предметом самого питання; 7) не аналізувати чутки, плітки, інтриги, а ґрунтуватися на фактах,

що перевіряються; 8) добиратися до першопричин і пропонувати нові ідеї, нові технологічні способи подолання критикованих недоліків; 9) і головне, тон конструктивної критики виходить з позиції солідарності з критикованим в одній загальній справі, де знаходять відмінність поглядів і тактики, але не протиставляють себе як єдину істину [30].

Процес критики людини своєї власної діяльності, її наслідків називається самокритикою. Самокритика – це вміння поглянути на себе і свої вчинки з боку, побачити свої помилки, визнати їх і по можливості виправити [69].

Зважаючи на те, що мова йде про майбутніх педагогів закладу вищої освіти, то доречно буде згадати про важливість їх вміння себе аналізувати, віднаходити зворотній зв'язок, критично ставитись до себе, своїх вчинків, продуктів та наслідків своєї діяльності. Це, безумовно, позитивно вплине на формування потреби в особистісному саморозвитку та професійний ріст майбутнього фахівця.

Висновки до розділу 1

Перший розділ присвячений літературному огляду з проблеми саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти. Дослідивши теоретичні аспекти даної проблеми, ми розуміємо, що одними із найважливіших чинників які впливають на зацікавленість в особистісному саморозвитку є:

Внутрішня потреба в самопізнанні та саморозвитку – два поняття взаємозалежні. Пізнавши себе, особистість окреслить для себе зони, над якими слід працювати в майбутньому, а відтак, займатиметься власним саморозвитком. Основними особливостями юнацького періоду є життєве та професійне самовизначення, процес інтенсивного самопізнання і «відкриття Я», спрямованість у майбутнє. Всі ці особливості є хорошим підґрунтям для процесу саморозвитку. Для юнаків провідними інститутами соціалізації є сім'я, університет, гуртки, спортивні секції, студентська група. Кожен з членів окремого інституту соціалізації певним чином опосередковано впливає на особистість, її потребу в особистісному саморозвитку.

Таким чином, здійснивши літературний огляд з означеної проблеми, ми уточнили зміст таких понять, як «особистість», «саморозвиток», «потреба», «педагог закладу вищої освіти», розкрили сутність вікових особливостей юнацького періоду та дослідили їх вплив на саморозвиток особистості.

Досліджуючи проблему саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти, слід зазначити, що у даного процесу є механізми, які обумовлюють вплив на нього. Це, перш за все, соціальна самоідентифікація, рефлексія та критичне ставлення до себе.

Самоідентифікація займає чільне місце у житті людини. Вона проявляється у поведінці індивіда. Соціальна самоідентифікація – це ототожнення себе з ким-небудь, певний захист від об'єкта, що викликає страх, шляхом уподібнення йому. Механізм самоідентифікації забезпечує взаємний зв'язок усіх членів групи, сприяє згуртованості колективу. Окремо

виділяють колективістську самоідентифікацію. Вона виражається у співчутті та співучасті, коли кожен член колективу емоційно і діяльно відгукується на вдачі та невдачі іншого. Ці два види ідентифікації можуть впливати на соціальну установку особистості.

Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх процесів, станів; форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій і їх законів; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини. Процес самопізнання, при якому усвідомлюються та осмислюються власні думки та психічні переживання називають саморефлексією. Явище, що забезпечує рефлексивне ставлення особистості до самого себе та власної професійної діяльності, самостійний пошук помилок, оцінку власної поведінки та результатів мислення є критичним ставленням до себе.

Критика – виявлення протиріч, розбір (аналіз), обговорення чогось-небудь з метою дати оцінку. Процес критики людини своєї власної діяльності, її наслідків називається самокритикою.

Самокритика – це вміння поглянути на себе і свої вчинки з боку, побачити свої помилки, визнати їх і по можливості виправити. Здорова самокритичність необхідна кожному, тому що дозволяє правильно оцінити свої вчинки, та прагнути до самоудосконалення, саморозвитку.

З'ясувавши сутність і основні змістові характеристики освітнього процесу, ми дійшли висновку, що саме евристичне навчання є тим потужним механізмом, що здатний сформувати майбутнього викладач самореалізатора з чітко означеними професійними вміннями. Фахівця, здатного приймати рішення у складних і часто непередбачуваних у педагогічній діяльності ситуаціях, швидко знаходити шляхи розв'язання складних завдань, спроможного постійно створювати якісні освітні продукти.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дослідно-експериментальна робота перевірки рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти проводилось на базі СумДПУ імені А.С. Макаренка, зі студентами I-го, II-го курсу спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Нами використано методику Т. Ільїної «Мотивація навчання у ЗВО» (див. Додаток А) та опитувальник «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти» (див. Додаток Б).

Методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у ЗВО» складається з п'ятдесяти тверджень, з якими опитуваним слід було або погодитись, або ні, поставивши відповідну позначку. Опрацювання результатів відбувалося за допомогою наявних у даній методиці трьох шкал («накопичення знань», «оволодіння професією», «отримання диплома») та ключа. Підраховувалась сума балів за кожною окремою шкалою. Переважання суми балів за першими двома шкалами («накопичення знань» та «оволодіння професією») над кількістю балів за шкалою «отримання диплома» свідчить про адекватний вибір студентом професії та задоволеність нею.

Щодо особистісного опитувальника «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти», то його можна умовно поділити на окремі групи питань. Кожна група спрямована на дослідження факторів, що впливають на особистісний саморозвиток майбутніх педагогів закладу вищої освіти. Першу групу складають дванадцять, п'ять і одинадцять запитання опитувальника, що вказують на особливості самооцінки опитуваних студентів. Друга група питань, до якої увійшли четверте та сьоме питання, висвітлюють погляди опитуваних на те, яким має бути компетентний педагог закладу вищої освіти. Третя група, до

складу якої входять восьме, дев'яте і десяте запитання, стосується потреби у саморозвитку. За допомогою цих питань можна виявити ставлення опитуваних до процесу саморозвитку у таких аспектах як: потреба в особистісному. Четверту групу запитань складають перше, друге і третє питання опитувальника. Відповіді на дані питання допомагають визначити, якими засобами саморозвитку користуються опитувані. у саморозвитку людини. Шосте запитання було додатковим. Воно мало на меті змусити опитуваних, замислитись над власним професійним майбутнім.

2.1. Особливості мотивації до саморозвитку майбутнього педагога у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти

Зважаючи на те, що мотиваційна сфера значною мірою впливає на будь-який вид діяльності людини (для нас важливими є навчальна та професійна), тож досить цікаво дізнатися, що спонукало майбутніх педагогів, студентів I-го, II-го курсів вступити до університету саме на цю спеціальність. Для цього була використана методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у ЗВО».

Щодо студентів I-го курсу, то можна відмітити, що 82,5% опитуваних студентів мають позитивну мотивацію. Це свідчить про задоволеність опитуваних власним вибором професії. Відтак, бажання поглибити знання та оволодіти майбутньою професією переважає над прагненням отримати диплом. Такі студенти наполегливо будуть навчатися, з задоволенням засвоюватимуть навчальний матеріал і врешті стануть гідними фахівцями. 17,5% опитуваних мають негативну мотивацію, що свідчить про пріоритетність бажання отримати диплом. Це студенти, які за певних причин обрали спеціальність «014 Середня освіта (Українська мова і література)», проте явного бажання працювати саме за цією спеціальністю, досягти успіху в обраній галузі у них не має.

Навідміну від першокурсників, всі студенти II-го курсу мають позитивну мотивацію. Це є показником особистісної спрямованості на отримання знань, допитливості, прагнення оволодіти професійними знаннями і сформувати професійно важливі якості. Такі студенти дійсно прагнуть оволодіти майбутньою професією. Адже для них не є головним формальний пошук необхідних шляхів до здачі екзаменів та заліків і, як наслідок – отримання диплома. Вони можуть стати гідними професіоналами своєї справи. Така різниця в мотивації навчання в ЗВО між студентами I-го та студентами II-го курсів є передбачуваною. Як правило, до цього часу студенти, що не мають бажання навчатися на обраній спеціальності відсіюються.

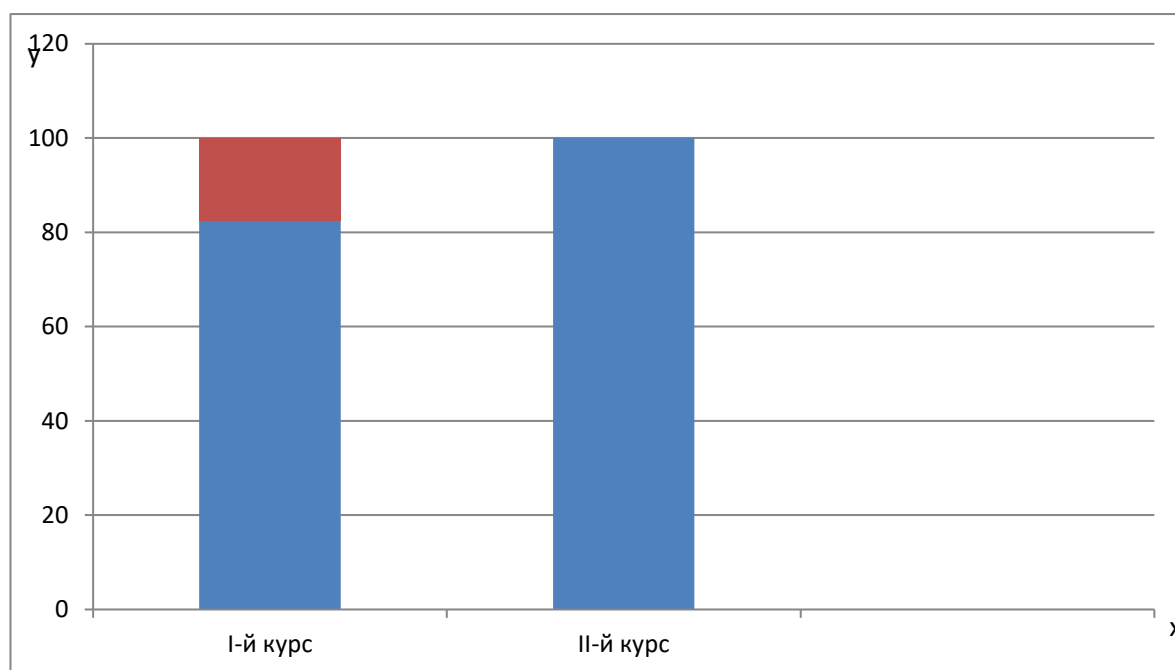

Рис. 2.1. «Мотиви навчання у ЗВО студентів I-го, II-го курсів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)».

у – відсоткове співвідношення студентів;

х – порядковий номер курсу навчання студентів.

Щодо особливостей самооцінки та уявлень про компетентного педагога закладу вищої освіти опитуваних студентів, то даний аспект якнайкраще

висвітлює авторський особистісний опитувальник «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти», а саме перша та друга група питань в ньому.

Перша група питань висвітлює особливості самооцінки опитуваних студентів. Досить ґрунтовно такі особливості висвітлює аналіз дванадцятого та одинадцятого питання.

Отже, відповідаючи на питання «Чи задоволені Ви власним рівнем розвитку?», 54% опитуваних студентів I-го курсу, 56% студентів II-го курсів зазначили, що цілком задоволені нинішнім рівнем розвитку. Такі студенти занадто впевнені в собі, своїх силах та можливостях. Зважаючи на те, що юнацький віковий період є хорошим плацдармом для особистісного росту, під час якого відбувається активний розвиток інтелектуальних і фізичних потенцій, емоційне збагачення, то така самовпевненість стане бар'єром на шляху становлення особистості як професіонала.

23% студентів I-го курсу, 28% студентів II-го курсів більш критично поставились до власного рівня розвитку. Таке ставлення навпаки може сприятливо вплинути на таких студентів. Невдоволеність наявним рівнем розвитку може спонукати до рішучих дій, які так чи інакше сприятимуть саморозвитку. В даному випадку можна спостерігати, що зі збільшенням порядкового номера курсу навчання студентів, підвищується відсоткове співвідношення опитуваних, які більш критично до себе ставляться. Така тенденція є цілком нормальною, адже з часом студенти усвідомлюють, що немає меж досконалості, що завжди слід прагнути до досягнення більших результатів і не зупинятись у розвитку.

Інші 23% опитуваних студентів I-го курсу, 16% студентів II-го курсу не замислювались з приводу даного питання. Такий стан речей може вказувати на байдужість до власного рівня розвитку, або ж такі студенти вважають, що це досить вагоме запитання яке слід добре обдумати перш ніж відповісти. Слід відмітити, що зі збільшенням порядкового номера курсу навчання студентів спостерігається тенденція зниження відсоткового співвідношення

опитуваних, які не замислювались над рівнем власного розвитку. Це є хорошим показником, так як студенти на старших курсах здебільшого думають про майбутнє працевлаштування та мимоволі замислюються про те, чи достатньо у них знань, умінь і навичок, наскільки хороший у них рівень розвитку. Студентам же початкових курсів навчання, як правило це не властиво.

Відповіді опитуваних на питання «Чи замислювались Ви про свої недоліки?» висвітлюють фактори, які впливають на особистісний саморозвиток та характер їх впливу. Аналіз відповідей на запитання показує, чи замислювались опитувані студенти про свої недоліки в інтелектуальному розвитку, які виражаються у шкідливих звичках, в культурі спілкування та в не раціональному використанні власного часу. Отже, щодо недоліків які виражаються в інтелектуальному розвитку, то 27% опитуваних студентів I-го курсу, 32% студентів II-го курсу зазначили, що так, замислювались. Така впевнена, чітка відповідь свідчить, що ці студенти досить давно осмислюють відповідь на дане питання, можливо, навіть працюють над собою в такому напрямку.

14% студентів I-го курсу, 12% студентів II-го курсу відзначили менш впевнено, проте також позитивну відповідь «скоріше, так», чим і означили, перш за все для себе, напрям роботи.

36% досліджуваних I-го курсу, 32% – II-го курсу обрали варіант «іноді». Такі студенти замислюються над своїми недоліками в інтелектуальному розвитку, проте роблять це не досить часто.

13% опитуваних студентів I-го курсу, 12% – II-го курсу дали невпевнено, але негативну відповідь.

Інші 8% студентів I-го курсу, 12% – II-го курсу чітко зазначили, що ніколи не замислюються над своїми недоліками в інтелектуальному розвитку. Такі відповіді можна трактувати як байдуже ставлення до себе та відсутність самокритики. У будь-якому разі така позиція негативно вплине на особистісний та професійний саморозвиток.

Слід зазначити, що чим старші студенти, тим більше вони замислюються про свої недоліки в інтелектуальному розвитку. Це може бути пов'язане з тим, що опитувані з часом все краще розуміють значення розуму та ерудиції у будь-якій діяльності, зокрема у професійній.

Про недоліки, що виражаються у шкідливих звичках замислювались 17% опитуваних студентів I-го курсу, 20% – II-го курсу, які дали стверджувальну відповідь «так» та 13% студентів I-го курсу, 8% – II-го курсу обрали менш чітку, проте позитивну відповідь «скоріше, так». Дані відповіді можна розцінити як прояв турботи про своє здоров'я. Але з іншого боку, такі студенти могли замислювались про даний вид недоліку лише у випадку його наявності, що безперечно негативно вплине на фізичний стан студентів і, як наслідок, на інтелектуальні можливості, що головним чином залишить відбиток на розвитку особистості в цілому. 13% досліджуваних студентів I-го курсу, 32% – II-го курсу обрали варіант «іноді». Це може вказувати на дещо несерйозне ставлення таких студентів до себе і до даного виду недоліку як такого. 32% досліджуваних студентів I-го курсу, 32% – II-го курсу обрали варіант «скоріше, ні» та 25% студентів I-го курсу, 8% – II-го курсу – стверджувальний варіант «ніколи». Це вказує на байдуже ставлення до власного життя, розвитку, здоров'я та можливе заперечення факту наявності шкідливих звичок як недоліку. Але на таку відповідь студентів могли вплинути зовнішні фактори, одним з яких є орієнтація на думку референтної групи (значимого кола одногрупників) або ж бажання спеціально продемонструвати відсутність занепокоєння даною проблемою своїм одногрупникам.

У даному випадку, зі збільшенням порядкового номера курсу навчання студентів зменшується увага опитуваних до своїх недоліків, які виражаються у шкідливих звичках. Можливо, причиною такого явища є зменшення прояву шкідливих звичок у студентів старших курсів.

Що стосується недоліків, які виражаються у культурі спілкування, то 17% досліджуваних студентів I-го курсу, 24% – II-го курсу дали чітку

відповідь «так», та 13% студентів I-го курсу, 16% – II-го курсу обрали менш впевнену але також позитивну відповідь. Для першокурсників, це є досить непоганим показником, якщо враховувати, що навколишнє оточення студентів (друзі, однолітки, одногрупники, ЗМІ, іноді батьки) впливає на формування культури спілкування не найкращим чином. 29% студентів I-го курсу, 48% – II-го курсу зазначили, що іноді замислювались над даним видом недоліків, що також є непоганим показником занепокоєння студентів даною проблемою. Ще 21% студентів I-го курсу, 8% – II-го курсу означили, що «скоріше, ні» не замислювались над своїми недоліками в культурі спілкування та 6% студентів I-го курсу, 4% – II-го курсу обрали стверджувальний варіант «ніколи». Все це вказує на байдужість студентів або небажання звернути свою увагу на дану проблему, або ж взагалі неприйняття даного факту (наявність недоліків в культурі спілкування) за проблему. Так, на жаль, останнім часом така людська риса як культура спілкування, втрачає колишню цінність і актуальність. Можливо, саме з цієї причини опитувані не приділяють культурі спілкування належної уваги.

Проте не може не радувати той факт, що студенти II-го курсу більше приділяють уваги своїм навикам культури спілкування. Все це, головним чином, негативно вплине на майбутню професійну діяльність педагогів.

Щодо недоліків, які виражаються у нераціональному використанні власного часу, то 32% студентів I-го курсу, 28% – II-го курсу опитуваних зазначили, що замислювались над даним видом недоліків. Це непоганий показник, адже не кожен студент здатен усвідомити, що не раціонально використовує свій час. Ще менша кількість студентів здатна усвідомити, що вільний час слід використовувати з користю для розвитку власної особистості а не тільки для розваг та відпочинку. 21% досліджуваних студентів I-го курсу, 32% – II-го курсу зазначили, що скоріше так, замислювалися над тим, що не раціонально використовують свій вільний час. Така, свого роду, самокритичність допоможе в майбутньому навчитись чітко та вміло використовувати вільний час, будувати плани на майбутнє. 29%

досліджуваних студентів I-го курсу, 28% – II-го курсу іноді замислюється над не раціональним використанням свого часу як недоліку. Що також досить непогано. Ще 13% опитуваних студентів I-го курсу, 12% – II-го курсу обрали варіант «скоріше, ні» та 4% студентів I-го курсу, 0% – II-го курсу – стверджувальний варіант «ніколи», що вказує на прояв байдужого ставлення до даного виду недоліків. Можливо, студенти просто не занепокоєні проблемою особистісного саморозвитку, або ж в силу власної непоінформованості, недосвідченості не бачать наявності, в даному випадку, проблеми для самого себе. В будь-якому випадку це стане бар'єром не шляху особистісного і професійного росту таких студентів.

Наступне питання висвітлює, які особистісні якості опитувані хотіли б продовжувати активно розвивати в собі. Отже, 100% опитуваних студентів I-го курсу зазначили своє бажання продовжувати активно розвивати в собі такі особистісні якості як: люб'язність, комунікабельність, впевненість, терпіння, вміння раціонально використовувати вільний час, чесність, відчуття справедливості, емпатія, відповідальність, уважність, доброзичливість, довіра, розуміння інших людей, стриманість, повага до інших, впевненість в собі наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, навички НЛП, вміння зчитувати думки іншої людини за допомогою невербаліки, оптимізм, енергійність, вихованість, культура поведінки, вірність, переконливість, сила волі, професійне красномовство, лідерські якості, відкритість, працелюбність, ввічливість, дружелюбність, надійність, інтелектуальний розвиток, доброта, такт. Таким чином, можливо завдяки попереднім запитанням особистісного опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти», опитувані вже окреслили майбутній спектр роботи над собою. Відсоткове співвідношення тих особистісних якостей, які хотіли б продовжувати розвивати в собі студенти I-го курсу відображені на рисунку «Бажані особистісні якості» (див. Додаток В).

84% студентів II-го курсу зазначили, що мають бажання активно розвивати в собі такі особистісні якості як відповідальність,

комунікабельність, рішучість, впевненість, стриманість, тягу до знань, вихованість, щедрість, доброту, бажання поглиблювати знання з обраної професії, активність, доброзичливість, толерантність, уважність, інтелектуальні здібності, стійкість, гнучкість мислення, без оціночне ставлення до інших, емпатійність та інтуїцію. Ми бачимо, що більшість студентів вже окреслили майбутній фронт роботи над собою. Ще 8% студентів відповіли, що хотіли б продовжити розвивати всі свої особистісні якості. Це досить самокритичні студенти, які вимогливо ставляться до себе. Можливо, частково це заслуга опитувальника, так як він змусив замислитись майбутніх професіоналів над своїми недоліками та допоміг визначити напрямок роботи над собою. В будь-якому випадку, опитувані для того щоб відповісти на поставлене питання задумались над ним, а це, безумовно, матиме позитивний вплив на їх потребу в саморозвитку. Ще 8% опитуваних зазначили, що не вирішили, які саме якості їм слід розвивати. Певною мірою це є виявом байдужості до себе. Проте таку відповідь можна трактувати інакше. Студенти ще ніколи не замислювались над тим, які ж якості їм слід продовжувати активно розвивати. Можливо, вони вважають, що це питання потребує значно більше часу, ніж було відведено на заповнення опитувальника. Тому опитувані не були готові відповісти на нього під час анкетування. Відсоткове співвідношення тих особистісних якостей, які хотіли б продовжувати розвивати в собі студенти II-го курсу відображені на рисунку «Бажані особистісні якості» (див. Додаток Г).

Щодо студентів II-го курсу, то 100% опитуваних зазначили, що хотіли б продовжити розвивати в собі такі якості як: ерудованість, гнучкість мислення, рішучість, вміння контролювати власні емоції, активність, коректність, толерантність, стриманість, жагу до здобуття теоретичних знань та практичних навичок, уважність, емпатію. Відсоткове співвідношення тих особистісних якостей, які хотіли б продовжувати розвивати в собі студенти II-го курсу відображені на рисунку «Бажані особистісні якості» (див. Додаток Г).

Аналізуючи відповіді студентів I-го, II-го, ті особистісні якості, які вони хотіли б розвивати, можна відмітити, що зі збільшенням порядкового номера курсу навчання зменшувався спектр перерахованих якостей. Слід зазначити, що студенти II-го курсу більш конкретно, лаконічно відповідали на дане питання. Щодо змісту, якісного наповнення зазначених якостей студентами II-го курсу, то помітним є їх професійна спрямованість, тобто вказані якості якими має володіти компетентний педагог закладу вищої освіти.

Наступна група питань висвітлює погляди опитуваних на те, яким має бути компетентний педагог закладу вищої освіти. Отже, відповідаючи на питання «Якими особистісними якостями, на Вашу думку, має володіти компетентний педагог закладу вищої освіти?» першокурсники зазначали наступні якості: впевненість, вміння слухати, врівноваженість, наполегливість, об'єктивність, терпимість, комунікабельність, цілеспрямованість, зацікавленість у роботі, експериментальність, оригінальність, такт, щирість, розуміння і повага до інших людей, вміння аналізувати, уважність, вихованість, стриманість, гуманність, вміння давати гарні рекомендації, доброта, ввічливість, відвертість, відкритість, відповідальність, наявність вищої освіти, досвід, емпатія, пунктуальність, надійність, вміння розв'язувати власні проблеми, кмітливість, спостережливість, почуття гумору, доброзичливість, здоровий глузд, організованість, самостійність, приємна зовнішність, а також педагог має бути, на думку опитуваних, інтелектуально розвинений, веселий та педантичний. Такі розгорнуті та влучно зазначені характеристики можуть бути свідченням непоганої обізнаності студентів I-го курсу з особистісними якостями компетентного педагога закладу вищої освіти. Можливо, до вступу у ЗВО, або під час навчання опитувані цікавилися і досліджували характерні особливості майбутньої професії, або ж викладачі університету за такий короткий відрізок часу, в рамках навчальної програми, висвітлили такі особливості. У будь-якому разі такі відомості слугуватимуть непоганим

плацдармом для початку реалізації себе в професії. Відсоткове співвідношення особистісних якостей компетентного педагога закладу вищої освіти, наведених студентами I-го курсу представлені на рисунку «Якісні характеристики педагога закладу вищої освіти».

Студенти II-го курсу зазначали наступні якості: стриманість, розуміння зазначеної проблеми, об'єктивність, коректність, без оціночне ставлення до клієнтів, ерудованість, мобільність, активність, розвинена інтуїція, емпатійність, креативність, вміння слухати, толерантність, чуйність, уважність, чесність, гнучкість мислення, урівноваженість, ввічливість, доброзичливість, справедливість, впевненість, готовність допомогти, почуття гумору, організованість, відповідальність. Більшість досліджуваних, окрім цих важливих і потрібних особистісних якостей, прописували також потребу в професійному саморозвитку. Такі розгорнуті відповіді не можуть не порадувати нас. Адже це говорить про те, що студентам знайомий образ педагога закладу вищої освіти, а значить відомі критерії, яким треба відповідати, ідеал, до якого слід прагнути, намагатися наблизитись. Також радує те, що опитувані розуміють, що педагог закладу вищої освіти, як і будь-який фахівець в іншій галузі, має постійно розвиватись, іти далі і не зупинятись на досягнутому. Відсоткове співвідношення особистісних якостей компетентного педагога закладу вищої освіти, наведених студентами II-го курсу представлені на рисунку «Якісні характеристики педагога закладу вищої освіти».

Щодо студентів II-го курсу, то вони знову ж таки, значно лаконічніше та точніше означили набір якостей компетентного педагога закладу вищої освіти. Опитувані означили такі якості як: ерудованість, начитаність, розуміння, коректність, толерантність, ввічливість, стриманість, такт, уважність, гнучкість, урівноваженість, впевненість, потребу в особистісному саморозвитку, емпатійність. Студенти II-го курсу за період психолого-педагогічної практики мали більше часу та можливостей детально ознайомитись з роботою педагога закладу вищої освіти. Саме тому вони

виокремлюють найосновніші, на їх думку, якості компетентного педагога закладу вищої освіти. Відсоткове співвідношення особистісних якостей компетентного педагога закладу вищої освіти, наведених студентами II-го курсу представлені на рисунку «Якісні характеристики педагога закладу вищої освіти».

Щодо наступного питання «Чи володієте Ви якостями компетентного педагога закладу вищої освіти?», то його аналіз допомагає зрозуміти, чи володіють досліджувані якостями компетентного педагога закладу вищої освіти, якщо володіють, то якими, якщо не володіють, то яких не вистачає. Отже, 74% студентів I-го курсу, зазначили, що володіють і відмітили такі якості як ввічливість, великий багаж знань, об'єктивність, наявність власної думки, вміння слухати, уважність, комунікабельність, терплячість, самостійність, відповідальність, розум, надійність, чесність, доброта, щирість, урівноваженість, вміння заспокоювати людей, емпатія, взаєморозуміння, пунктуальність, доброзичливість. Безумовно, у цих студентів є необхідні якості, які сприятимуть професійному росту. Проте, заявляти про наявність якостей компетентного педагога закладу вищої освіти для першокурсників – це досить самовпевнено. Адже студенти на I-му курсі лише починають знайомитись з професією педагога закладу вищої освіти, розвивати в собі потрібні якості, навички, набувати необхідні знання з майбутньої фахової діяльності. Ще 26% більш критично поставились до у себе якостей педагога закладу вищої освіти і зазначили, що їм не вистачає вміння швидко знаходити спільну мову, витримки, професійної компетентності, терпимості, відкритості, практичного досвіду. З однієї сторони така самокритика окреслює майбутній напрям роботи над собою, що позитивно вплине на професійне становлення таких студентів. З іншої сторони, така незначна кількість якостей, які хотіли б опитувані розвивати в собі, нашоухує на думку, що інші якості компетентного педагога закладу вищої освіти (наприклад, теоретичні знання з психології, практичні навички в роботі з клієнтами, знання та вміння застосовувати та комбінувати

методики та техніки в професійній діяльності, вміння швидко і влучно підібрати потрібний вид терапії) цим першокурсникам характерні. Проте такий факт не може відповідати дійсності, що зайвий раз доводить про неповну обізнаність студентів-першокурсників з усіма аспектами майбутньої професійної діяльності.

72% опитуваних студентів II-го курсу зазначили, що володіють і відмітили такі якості як комунікабельність, вміння слухати, емпатійність, освіченість, почуття гумору, дружелюбність, толерантність, об'єктивність, цілеспрямованість, чуйність, вміння аналізувати, активність, контактність, уважність. Однозначно можна сказати, що у таких студентів є задатки, якими має володіти майбутній педагог закладу вищої освіти. Це є непоганою базою для професійного росту. Проте, це лише початок. Як майбутні спеціалісти, студенти мають прагнути до постійного удосконалення зазначених особистісних якостей та розвитку в собі нових, важливих для майбутньої професії. Тож потреба до постійного росту, саморозвитку себе як особистості та спеціаліста є запорукою успіху, насамперед, в професійній діяльності. Ще 28% опитуваних проявили самокритичність і зазначили, що є ряд якостей, яких їм не вистачає для майбутньої професійної діяльності, а саме: рішучості, відповідальності, відкритості, недостатня комунікабельність, недостатня обізнаність з роботою педагога закладу вищої освіти та кваліфікованість. Такі студенти не відчують в собі сил, щоб працювати за фахом. Проте, така оцінка своїх можливостей не є негативним явищем. Цей відсоток опитуваних означив для себе проблемні зони, над якими слід працювати. Зважаючи на те, що це лише III-й курс, то час на самовдосконалення у них є. Головною задачею, для даної частини опитуваних, на цьому етапі є раціонально використати час та продуктивно попрацювати над собою. Такі зусилля просто необхідні, адже всі студенти зазначили, що в майбутньому планують працювати за спеціальністю «014 Середня освіта (Українська мова і література)».

Щодо студентів II-го курсу, то 52% опитуваних означили наступні якості компетентного педагога закладу вищої освіти, якими вони володіють: ерудованість, рішучість, толерантність, коректність, впевненість, дружелюбність, емпатія, комунікабельність, цілеспрямованість, теоретичні знання та деякі практичні навички роботи з клієнтами, відповідальність. Помітно, що студенти II-го курсу вже набули певного рівня професійного розвитку, професійних якостей. Такі якості є надзвичайно важливими в професійній діяльності педагога закладу вищої освіти, їх наявність значно полегшить роботу майбутнього фахівця. 48% опитуваних студентів II-го курсу зазначили, що є ряд якостей, яких їм не вистачає.

Отже, порівнюючи особливості мотивації навчання студентів I-го, II-го курсів навчання спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)», то слід зазначити, що студенти на старших курсах мають позитивну мотивацію. Це пов'язано з осмисленістю та усвідомленістю студентами особливостей майбутньої професійної діяльності. Крім того студенти, що дійшли принаймні до II-го курсу і не покинули навчання мають бажання оволодіти обраною професією. Всі ж інші відсіялись на молодших курсах. Це пояснює наявність студентів з негативною мотивацією серед першокурсників.

Щодо самооцінки опитуваних студентів, то спостерігалась наступна тенденція: зі збільшенням порядкового номера курсу навчання зростала самокритичність по відношенню не лише особистісних а і власних професійних якостей. Студенти старших курсів чудово розуміють важливість професійних знань, умінь і навичок, їх роль у фаховій діяльності. Розуміють, що слід постійно розвиватись та вдосконалюватись. Уявлення про компетентного педагога закладу вищої освіти у всіх опитуваних, майбутніх фахівців досить не погане. Обізнаність досліджуваних з професійними якостями педагога закладу вищої освіти вражає. Це свідчить про зацікавленість в майбутній професійній діяльності.

2.2. Дослідження процесу саморозвитку майбутніх педагогів у позанавчальний час у закладі вищої освіти

Саморозвиток є цілком усвідомленим і керованим особистістю процесом. Кожна особистість має свої вподобання щодо напрямів, форм, засобів особистісного росту, своє власне ставлення до нього. А саме від цих факторів і буде залежати зміст і якість процесу особистісного саморозвитку. Тож досить цікаво дізнатися про особливості ставлення до саморозвитку опитуваних майбутніх педагогів закладу вищої освіти. Означений процес нам допоможе виявити аналіз третьої групи питань опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти» (див. Додаток Б).

Отже, третя група стосується потреби у саморозвитку. Дані питання опосередковано впливають на опитуваних, переконує, що потреба в саморозвитку є обов'язковою складовою професійної діяльності. Отже, питання «Як Ви вважаєте, чи є у людини потреба у власному саморозвитку?» мало наштовхнути опитуваних на думку, що кожна людина має потребу у власному саморозвитку. Тож відповідаючи на дане питання 100% студентів I-го, II-го курсів зазначили, що є. Одноголосно досліджувані наголосили на важливості даної потреби, проводили паралелі з нагальною потребою в саморозвитку педагогів. Можливо на такі відповіді вплинули попередні запитання. В будь-якому випадку опитувані усвідомлюють важливість потреби у власному саморозвитку не лише в професійному аспекті, а в загальнолюдському. Ким би не була людина за фахом, вона має розвиватись як особистість. Ця істина, виходячи з результатів відповідей на дане питання, опитуваним студентам відома.

Аналіз наступного запитання показує, чи є у педагога, на думку досліджуваних, необхідність у власному саморозвитку. 100% опитуваних студентів I-го, II-го курсів зазначили, що педагог закладу вищої освіти не лише має потребу у власному саморозвитку, а просто зобов'язаний розвиватися як особистість та професіонал в першу чергу. Дійсно, найбільш

продуктивна професійна діяльність буде у того педагога, який постійно розвивається та самоудосконалюється. Розуміння цього факту опитуваними студентами всіх курсів навчання вражає. Маємо надію, що така усвідомленість позитивно вплине на професійну діяльність майбутніх педагогів закладу вищої освіти.

Аналіз подальшого питання дозволяє зрозуміти, чи мають потребу у власному саморозвитку досліджувані, майбутні педагоги закладу вищої освіти. Знову ж таки, можливо здійснили вплив попередні питання опитувальника, всі опитувані студенти II-го курсу (100%) зазначили, що так, мають таку потребу. Така усвідомленість даної потреби позитивно вплине на розвиток кожного опитуваного не лише як професіонала у своїй справі, а і як особистість в цілому. Щодо студентів I-го курсу, то 96% опитуваних зазначили, що мають потребу у власному саморозвитку і лише 4% що не мають такої потреби. Можливо ці 4% першокурсників просто не усвідомлюють роль процесу саморозвитку на становлення особистості, професійний ріст, або ж вони занадто самовпевнені. У будь-якому випадку це негативно вплине на фахову діяльність та особистісний ріст в цілому.

Остання група питань висвітлює яким чином та чи з користю для особистісного саморозвитку опитувані використовують свій вільний час.

Отже, на питання «Як часто Ви відвідуєте театр, кіно, спортивної секції, літературні гуртки?» 44% опитуваних студентів I-го курсу, 48% студентів II-го курсу «дуже рідко (раз на рік)» відвідують театр, кіно, спортивної секції, літературні гуртки. Зважаючи на те, що перераховані інститути позитивно впливають на всебічний розвиток особистості, а саме: духовний, інтелектуальний, моральний та фізичний, то такі студенти дуже рідко і мало часу приділяють власному саморозвитку. 35% студентів I-го курсу, 20% студентів II-го курсу обрали варіант «іноді (раз на місяць)», що також свідчить про не достатню турботу про власний саморозвиток. 10% опитуваних студентів I-го курсу, 20% студентів II-го курсу відвідують театр, кіно, спортивної секції, літературні гуртки «відносно часто (раз на два

тижні)» та 5,5% студентів I-го курсу, 4% студентів II-го курсу – «часто (принаймні раз на тиждень)». Такі особистості усвідомлюють важливість впливу даних інститутів та дбають про власний саморозвиток. Ще 5,5% опитуваних студентів I-го курсу, 8% студентів II-го курсу обрали варіант «дуже часто (постійно, щодня)». Такий вибір студентів говорить про свідомий вплив на розвиток власної особистості, адже саме систематичний вплив дає найкращий та найпомітніший результат. Результати відповідей студентів на перше питання особистісного опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти» (див. Додаток Б) зображені на рис. 2.2 «Частота відвідувань секцій студентами I-го, II-го курсів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)».

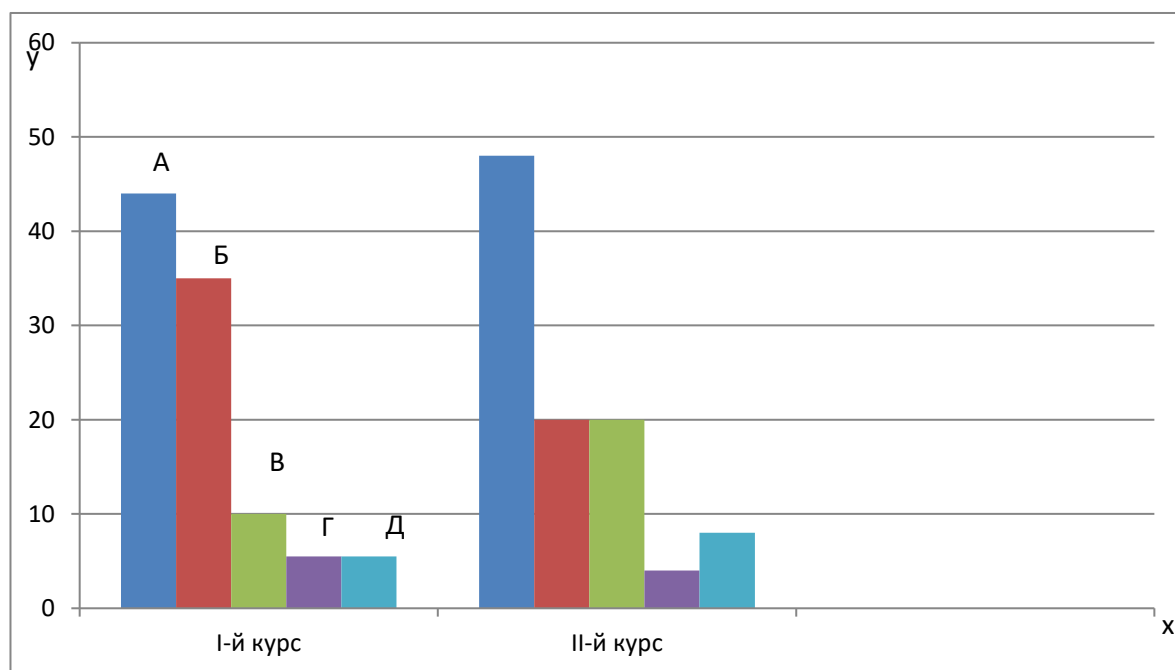

Рис. 2.2. «Частота відвідувань секцій студентами I-го, II-го курсів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)»».

у – відсоткове співвідношення відвідувань секцій студентами I-го, II-го курсів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)»;

х – порядковий номер курсу опитуваних студентів;

А – дуже рідко (раз на рік);

Б – іноді (раз на місяць);

В – відносно часто (раз на два тижні);

Г – часто (принаймні раз на тиждень);

Д – дуже часто (постійно, щодня).

На питання «Чи хотіли б ви відвідувати театр, кіно, спортивні секції, літературні гуртки?» 88% опитуваних студентів I-го курсу, 88% студентів II-го курсу відповіли, що скоріше так, хотіли б. Таким чином студенти висловили своє бажання розвиватися в усіх напрямках, різнобічно і гармонійно. 4% студентів I-го курсу, 4% студентів II-го курсу відповіли, що скоріше ні, не хотіли б. Така відповідь вказує на дещо байдуже ставлення до себе, власного саморозвитку. Ще 8% студентів I-го курсу, 8% студентів II-го курсу не визначились з даного приводу. Відповідь даного типу можна розцінювати як вияв байдужості до себе, або ж опитувані ніколи не роздумували над цим питанням і їм складно відповісти на нього навіть самому собі. Ніхто серед студентів II-го курсу не обрав цей варіант. Це свідчить про те, що майбутні педагоги вже замислювались над даним питанням і чітко знають на нього відповідь. Саме тому і не обрали проміжний варіант «не знаю».

Відповіді респондентів наочно відображені у додатках «Особистісне бажання студентів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» відвідувати секції» (див. Додаток Д, Додаток Е).

Відповіді на наступне запитання дають зрозуміти чи читають книжки опитувані студенти, і якщо читають, то які. Слід зазначити, що процес читання книжок здійснює позитивний вплив на розвиток особистості. Відбувається розвиток пам'яті, уваги, мислення, накопичуються знання та емоційний досвід. Безумовно, як майбутнім педагогам закладу вищої освіти, опитуваним студентам, цей позитивний вплив відомий. Тож, 83% студентів I-го курсу читають книжки. Серед їх числа, у більшості студентів – це література професійного спрямування. Це досить не погано, адже для досягнення успіху в професійній діяльності, відвідування занять, навіть

систематичне не дозволить в повній мірі досягнути всіх тонкощів майбутньої спеціальності. Однак окрім професійної літератури, опитувані студенти читають поеми, романи, детективи, фантастику, містику, художні твори, фентезі, книги астрологічного та філософського спрямування. Такий різноплановий спектр дозволить розширити світогляд першокурсників, що, безумовно, позитивно вплине на них. Ще 17% опитуваних відповіли, що не читають книжок. Як причину зазначали: «немає часу», «нудно», «не цікаво», «не можу приділити цьому час, хоч і маю бажання», «не люблю читати» та «я і так дуже розумний». Яка б причина не була, відмова від читання книжок не сприятиме розумовому, духовному, моральному розвитку, який так потрібен для становлення та професійного росту майбутнього фахівця. Відсоткове співвідношення особливостей літературних вподобань студентів І-го курсу спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» – Додаток Ж.

96% досліджуваних студентів II-го курсу зазначили, що читають книжки, при чому досить різнопланові. Серед них романи, науково-художня література, філософія, детективи. Майже всі опитувані відзначили, що читають професійну літературу. Це в свою чергу значить, що у майбутніх педагогів закладу вищої освіти є бажання стати професіоналом, кращим у своїй справі. Відсоткове співвідношення особливостей літературних вподобань студентів II-го курсу спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» – Додаток К.

Ще 4% опитуваних відповіли, що не читають книжок адже не вистачає часу. Це є свідченням того, що такі студенти лінуються і тому не зацікавлені у власному розвитку та байдуже ставляться до нього. Або ж у студентів справді не вистачає часу. У такому випадку навчання – не є головною і єдиною діяльністю у них. Можливо, процес навчання протікає паралельно з професійною діяльністю. В такому випадку подібний варіант відповіді є досить виправданим.

Щодо студентів II-го курсу, то 100% опитуваних відповіли, що читають книжки, до переліку яких входить художня література, романи, фантастика, філософія та детективи. Всі студенти відмітили, що читають літературу професійного спрямування. Можливо такі показники пов'язані з тим, що майбутні педагоги активно готуються до професійної діяльності, адже вони навчаються на випускному курсі. У будь-якому разі такий вибір літератури не лише позитивно вплине на особистісний розвиток а і на професійний ріст майбутніх фахівців. Відсоткове співвідношення особливостей літературних вподобань студентів II-го курсу спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» – Додаток К.

Зауважимо, що чим старші студенти, тим більше вони проявляють інтерес до читання книжок, особливо професійного спрямування. Це свідчить про зацікавленість опитуваними майбутньою фаховою діяльністю., що безумовно позитивно вплине на особистісний та професійний ріст.

В авторському особистісному опитувальнику «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти» було додаткове шосте запитання. Воно мало на меті змусити опитуваних, замислитись над власним професійним майбутнім. Отже, 85% досліджуваних студентів I-го курсу зазначили, що мають такий намір. Такі студенти вступили саме на спеціальність «014 Середня освіта (Українська мова і література)» за власним бажанням, їм подобається дана професія. А це позитивно вплине на розвиток майбутнього професіонала. Ще 15% зазначили, що не мають наміру працювати за спеціальністю на якій навчаються. Очевидно, що основним мотивом до вступу в ЗВО саме на цю спеціальність, не є бажання працювати педагогом закладу вищої освіти. Проте, що б не мотивувало таких студентів, процес навчання їм не принесе гідної користі, не спонукатиме до самоосвіти та саморозвитку, що значною мірою позначиться на особистісному розвитку в цілому.

100% опитуваних студентів II-го курсу в майбутньому планують працювати за спеціальністю «014 Середня освіта (Українська мова і література)». Безумовно, це хороший показник який засвідчує про те, що

студенти до II-го курсу не втратили бажання працювати за спеціальністю на якій навчаються. Можливо, на такий вибір вплинула не значна обізнаність з усіма аспектами та тонкощами майбутньої професії. Студенти не в повній мірі усвідомлюють спектр роботи педагога закладу вищої освіти і, як наслідок, мають викривлене бачення своєї майбутньої професійної діяльності. Або ж навпаки, знаючи особливості та специфіку професії педагога закладу вищої освіти у допитливих майбутніх фахівців виникла неймовірна тяга працювати за спеціальністю. У будь-якому випадку можна констатувати той факт, що досліджуваним подобається обрана ними спеціальність. А значить навчання їм приносить задоволення, що в свою чергу веде до накопичення студентами знань, умінь і навичок, які можуть бути використані в майбутній професійній діяльності та особистому житті. Як наслідок, все це приведе до появи кваліфікованих професіоналів на ринку праці.

Щодо студентів II-го курсу, то 66% опитуваних зазначили, що планують працювати за обраним фахом. Такі студенти впевнені в своїх силах та здібностях, можливо навіть знають в якій саме галузі та в якому напрямку будуть працювати після закінчення університету. Проте це не значний відсоток студентів, які невдовзі отримають повну вищу освіту за спеціальністю «014 Середня освіта (Українська мова і література)». Ще 44% студентів II-го курсу зазначили, що не планують в майбутньому працювати за обраною спеціальністю. Можливо такий стан речей пов'язаний з незначною кількістю наявних робочих місць, низькою заробітною оплатою, складностями з працевлаштуванням, або ж студенти II-го курсу не відчують себе професіоналами належного рівня. У будь-якому випадку студенти-старшокурсники вже визначились зі своїм професійним майбутнім.

Порівнюючи особливості ставлення студентів I-го, II-го курсів навчання до процесу саморозвитку, то слід зазначити, що всі опитувані досить позитивно до нього відносяться. Крім того, вони усвідомлюють значення цього процесу на особистісний та професійний ріст. Щодо

особливостей ставлення до використання вільного часу, то в даному випадку спостерігаються відмінності. Чим вищий порядковий номер курсу на якому навчаються студенти, тим більше уваги вони приділяють власному саморозвитку, використовують свій вільний час з користю для особистісного та професійного росту.

Таким чином, проаналізувавши результати відповідей опитуваних, можна зробити висновок, що студентам I-го, II-го курсів навчання притаманні спрямованість на здобуття знань, вмінь і навичок роботи з майбутніми учнями, самокритичність, жага до саморозвитку. Комплекс саме цих якостей може забезпечити опитуваним особистісний розвиток та, як наслідок, професійний ріст.

2.3. Практичні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів

На процес підвищення рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку майбутніх педагогів закладу вищої освіти впливає маса факторів. Зокрема, до них належать: особливості студентів, вплив кураторів, які спрямовують навчально-професійну діяльність майбутніх фахівців, а також викладачі спеціальних, профільних дисциплін, які власним прикладом показують наскільки добре має бути обізнаний кваліфікований педагог закладу вищої освіти, що має вміти, як реагувати та аналізувати робочі моменти професійної діяльності. Зважаючи на це, доречним буде виокремити чотири групи рекомендацій: для студентів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)», кураторів та викладачів профільних дисциплін.

Перша група рекомендацій присвячена студентам спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)», тому доречним буде нагадати про провідну діяльність студентства.

Виходячи з цього, ми розуміємо, що для студентів основним видом діяльності є навчально-професійна. Зважаючи на це, доцільно буде здійснювати прямий вплив студентом на власний розвиток за допомогою навчання.

Підтримуємо думку А. Айзенберга про те, що «самоосвіта може розвиватися при дотриманні двох кардинальних умов: наявності потреби в самоосвіті та певної ситуації для її задоволення» [5]. Потреби в самоосвіті у кожного педагога свої, специфічні, так як на них впливають різні фактори, а саме: структура особистості, інтереси, наукова, психолого-педагогічної і спеціальна підготовка, загальноосвітній рівень; педагогічний досвід, місце та результати роботи, рівень розвитку і ін.

Практичні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку для майбутніх педагогів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)»:

1. Читати книжки широкого спектру спрямування (особливу увагу звертати на книжки професійного спрямування). Очевидно, що читання книг значно розширює кругозір людини.

Особливий вплив на процес особистісного та професійного саморозвитку для студентів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» мають художня та професійна література. Художня література слугує своєрідним тренінгом професійних якостей:

1) читання робить погляд гостріше. Людина краще розуміє і бачить навколишній світ і людей, а найголовніше, самого себе;

2) читання навчає спілкуватися. Людина навчається робити влучні зауваження, звертати увагу на дійсно важливі моменти, зростає талант розповідача, вміння чітко та доступно виразити свою точку зору.

Професійна ж література сприяє поглибленню теоретико-наукових знань, підвищення рівня обізнаності з різних галузей педагогіки і психології, що певною мірою допоможе з вибором напрямку, методів та технік роботи з майбутніми клієнтами.

Отже, слід зазначити, що процес читання книжок здійснює позитивний вплив на розвиток особистості. Відбувається розвиток пам'яті, уваги, мислення, накопичуються знання та емоційний досвід. Читання книг є універсальним способом підтримувати та зберегти жвавість, гнучкість розуму.

2. Активно займатися волонтерською діяльністю та приймати участь у соціально-психологічних проектах. Такий вид діяльності надасть можливість студентам спробувати свої сили у виконанні функцій роботи фахівця, на якого вони навчаються, ознайомитись з категорією людей, з якими майбутні педагоги закладу вищої освіти могли б працювати, після завершення навчання, продовжити розвивати свої особистісні та професійні якості, навички практичної роботи.

3. Максимально активно приймати участь в заходах, які проводяться в рамках психолого-педагогічної практики. Саме під час практики студент оволодіває: професійними знаннями та вміннями вирішувати практичні завдання в умовах реальної психолого-педагогічної діяльності, знайомиться з сучасними методами та засобами роботи з клієнтами. Співпрацюючи з фахівцем, студент усвідомить як мало він знає, уміє і яких навичок йому бракує для майбутньої професійної діяльності.

4. Відвідувати тренінги, які проводяться психолого-педагогічною та соціальною службою університету. Це є унікальною можливістю безкоштовно отримати не лише позитивні враження, а і набути практичний досвід участі, а в подальшому проведення такого роду заходів, що безумовно є частиною майбутньої фахової діяльності.

5. Відвідувати майстер-класи, конференції та брати участь в олімпіадах. Готуючись до конференцій та олімпіад студент накопичуватиме та покращуватиме свою теоретичну базу, а за допомогою майстер-класів розширить своє уявлення про практичні методи роботи спеціалістів, та обере для себе найбільш оптимальний. Такі види діяльності дозволять підвищити

професійний рівень знань, умінь і навичок, забезпечить особистісний та фаховий ріст.

6. Максимально активно проводити просвітницьку, профілактичну та діагностичну роботу в рамках науково-дослідницької діяльності (для студентів старших курсів) та пробувати виконувати консультативну функцію в рамках практики, або на практичних заняттях. Намагаючись виконувати функції педагога закладу вищої освіти студент удосконалюватиме свої практичні навички та усвідомить свою недосконалість в даних видах роботи, що позитивно вплине на підвищення рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку.

7. Відвідувати спортивні секції, танці, літературні гуртки, театри, музеї, виставки, інші клуби за інтересами. Це дозволить студентові навчитися краще розуміти людей, проблеми яких пов'язані з даними видами діяльності. Загалом це дозволить розширити коло спілкування, набути нових навичок, розвинути в собі нові здібності, що позитивно вплине на особистісний ріст.

8. Спілкуватися з фахівцями різних галузей професійної діяльності. Зважаючи на те, що педагог закладу вищої освіти працює з представниками різних професій, то він повинен мати уявлення про особливості їх роботи, специфічні проблеми, які виникають у виробництві, адже проблема, з якою звертаються клієнти може стосуватися фахових робочих моментів.

9. Подорожувати. Такий вид діяльності розвиває та розширює світогляд.

Друга група рекомендацій присвячена кураторам групи та індивідуальним кураторам студентів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)». Адже саме куратори є проміжною ланкою між студентством, викладачами та деканатом. Вони виконують ряд функцій, які поліпшують навчально-професійну діяльність студентів. До таких функцій належать:

Ознайомившись з функціями, які виконує куратори ми розуміємо, що вони досить позитивно впливають на своїх вихованців, а значить можуть

сприяти підвищенню рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку у студентів, за якими вони закріплені.

Висновки до розділу 2

Дослідно-експериментальна робота перевірки рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку проводилось на базі СумДПУ імені А.С.Макаренка, зі студентами I-го, II-го курсів спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)».

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі (підготовчому етапі) було визначено вибірку учасників дослідження, якими стали 17 студентів. На цьому етапі був підібраний комплекс діагностичних методик до яких увійшли методика «Мотивація навчання у ЗВО та опитувальник «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти».

Методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у ЗВО» складається з п'ятидесяти тверджень, з якими опитуваним слід було або погодитись, або ні, поставивши відповідну позначку. В опитувальник, для маскування, автор методики включила ряд фонових тверджень, які створені для підтримки зацікавленості респондентів, котрі в подальшому не беруться до уваги. Опрацювання результатів відбувалося за допомогою наявних у даній методиці трьох шкал («накопичення знань», «оволодіння професією», «отримання диплома») та ключа. Підраховувалась сума балів за кожною окремою шкалою. Переважання суми балів за першими двома шкалами («накопичення знань» та «оволодіння професією») над кількістю балів за шкалою «отримання диплома» свідчить про адекватний вибір студентом професії та задоволеність нею.

Щодо особистісного опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти», то він складається з інструкції, в якій вказана спрямованість опитувальника, спосіб його заповнення та основного тексту, до складу якого, в свою чергу, увійшли 12 запитань. Їх умовно можна розділити на чотири підгрупи: I – «особливості самооцінки респондентів», II – «уявлення про компетентного педагога закладу вищої освіти та оцінка власних професійних

якостей», III – «ставлення до саморозвитку», IV – «дозвілля опитуваних студентів». Структура і послідовність побудованих питань в опитувальнику представляють собою установку дослідника на саморозвиток опитуваних, пробудження інтересу до особистісного та професійного росту.

На другому етапі було здійснено власне анкетування.

На третьому етапі були підраховані та проаналізовані результати проведеного анкетування та дані практичні рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Таким чином за допомогою методики «Мотивація навчання у ЗВО» і особистісного опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти» було здійснено експериментальне дослідження рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Щодо методики «Мотивація навчання у ЗВО», то слід зазначити, що 82,5% опитуваних студентів I-го курсу мають позитивну мотивацію і 17,5% – мають негативну мотивацію. 100% студентів II-го – мають позитивну мотивацію. Така різниця в мотивації навчання в ЗВО між студентами I-го та студентами II-го курсів є передбачуваною. Як правило, до цього часу студенти, що не мають бажання навчатися на обраній спеціальності відсіюються.

Що стосується особистісного опитувальника «Саморозвиток педагога закладу вищої освіти», то він спрямований на дослідження окремих аспектів, що впливають на формування потреби в особистісному саморозвитку. До їх складу входять: особливості, самооцінки та уявлень про компетентного практичного, особливості ставлення до процесу саморозвитку та використання вільного часу майбутніх педагогів закладу вищої освіти.

Щодо самооцінки опитуваних студентів, то спостерігалась наступна тенденція: зі збільшенням порядкового номера курсу навчання зростала самокритичність по відношенню не лише особистісних а і власних

професійних якостей. Студенти старших курсів чудово розуміють важливість професійних знань, умінь і навичок, їх роль у фаховій діяльності. Розуміють, що слід постійно розвиватись та вдосконалюватись. Уявлення про компетентного педагога закладу вищої освіти у всіх опитуваних, майбутніх фахівців досить не погане. Обізнаність досліджуваних з професійними якостями педагога закладу вищої освіти вражає. Це свідчить про зацікавленість в майбутній професійній діяльності.

Порівнюючи особливості ставлення студентів I-го, II-го курсів навчання до процесу саморозвитку, то слід зазначити, що всі опитувані досить позитивно до нього відносяться. Крім того, вони усвідомлюють значення цього процесу на особистісний та професійний ріст. Щодо особливостей ставлення до використання вільного часу, то в даному випадку спостерігаються відмінності. Чим вищий порядковий номер курсу на якому навчаються студенти, тим більше уваги вони приділяють власному саморозвитку, використовують свій вільний час з користю для особистісного та професійного росту.

Таким чином, проаналізувавши результати відповідей опитуваних, можна зробити висновок, що студентам I-го, II-го курсів навчання притаманні спрямованість на здобуття знань, вмінь і навичок педагогічної діяльності, самокритичність, жага до саморозвитку. Комплекс саме цих якостей може забезпечити опитуваним особистісний розвиток та, як наслідок, професійний ріст.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу для розкриття змісту процесу саморозвитку особистості майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.

Професійна діяльність педагога закладу вищої освіти не обходиться без уміння себе аналізувати, віднаходити зворотній зв'язок, критично ставитись до себе, своїх вчинків, продуктів та наслідків своєї діяльності. Щоденна рефлексія забезпечує критичне ставлення особистості до самого себе та власної професійної діяльності, самостійний пошук помилок, оцінку власної поведінки та результатів мислення. Здорова самокритичність необхідна кожному, тому що дозволяє правильно оцінити свої вчинки. А це, безумовно, позитивно вплине на формування потреби в особистісному саморозвитку та професійний ріст майбутнього фахівця.

Основними напрямками змісту процесу саморозвитку особистості є самовиховання (виховання волі, якостей характеру, певної моделі поведінки) та самоосвіта (пізнання нового, осмислення інформації, її інтеграція з наявними знаннями, інтелектуальне збагачення).

2. Визначено сутність понять «саморозвиток», «педагог», «соціальна установка», «самоідентифікація», «самокритика».

Саморозвиток характеризується: 1) як особлива форма самостійної пізнавальної діяльності, 2) як шлях самовдосконалення особистості, що виступає у формі певним чином організованого самостійного пізнавального процесу, 3) як компонент системи безперервної професійної освіти.

Професійний саморозвиток майбутніх педагогів ми визначаємо як усвідомлені дії щодо вдосконалення власної особистості як професіонала, це – цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетентності, педагогічної техніки та розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимогам, умов професійної діяльності.

Соціальна установка займає чинне місце у процесі формування потреби в особистісному саморозвитку. Вона залежить від попереднього досвіду особистості, від її готовності до активної діяльності, поведінки стосовно конкретних об'єктів, до вироблення суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, від моральних цінностей, загальноприйнятих правил, які притаманні соціальній групі, до якої належить особистість. Зважаючи на це, характер впливу на да даний процес буде неоднозначним, і залежатиме від особливостей даних факторів.

Самоідентифікація є складним пізнавальним процесом визначення причетності особистості до певної спільноти.

Самокритика – це уміння поглянути на себе та власні вчинки з боку, побачити помилки, визнати їх та по можливості виправити.

3. Виявлено чинники, що впливають на саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти

На основі проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченій саморозвитку майбутнього педагога у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти в якості зовнішніх чинників означеного процесу визначено культурно-освітнє середовище, успішну адаптацію студентів у ЗВО, самостійну роботу майбутніх педагогів, виробничу практику. Основним внутрішніми чинниками саморозвитку особистості майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти виступило формування їх готовності до професійного саморозвитку, що виявляється в єдності мотиваційного, діяльнісного, емоційно-рефлексивного компонентів, наявність та ступінь сформованості яких забезпечують досягнення високих результатів у професійній підготовці та високого рівня професійного саморозвитку майбутнього педагога.

Мотиваційний компонент саморозвитку особистості майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти визначається сукупністю зусиль, прикладених для досягнення цілей саморозвитку;

розвитком позитивної мотивації до професійної діяльності, підвищення власної майстерності та самореалізації.

Діяльнісний компонент саморозвитку особистості майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти визначається сукупністю наукових знань, умінь і навичок, відносин та досвіду творчої діяльності, оволодіння якими забезпечує різнобічний розвиток особистості, сприяє як саморозвитку людини в цілому, так і його професійному саморозвитку.

Емоційно-рефлексивний компонент саморозвитку особистості майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти характеризується сформованою активною рефлексивною позицією, що є необхідною умовою саморозвитку фахівця, так як відсутність такої практично виключає можливість як особистісного, так і професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

4. Експериментально перевірено рівень саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти. Проаналізувавши результати психолого-педагогічного дослідження, що було спрямовано на визначення рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку та проведене зі студентами I-го, II-го курсів, слід зазначити, що майже всім студентам I-го, та 100% студентам II-го курсів навчання притаманні позитивна мотивація в навчанні та спрямованість на здобуття знань, вмінь і навичок роботи у закладі освіти, тобто на саморозвиток.

5. Розроблено рекомендації щодо підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Позитивна мотивація у навчанні та наявність потреби в саморозвитку у опитуваних студентів може слугувати підґрунтям для високих досягнень в особистісному та професійному рості. Розроблені практичні рекомендації студентам спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» та робоча програма «Саморозвиток майбутніх педагогів у процесі фахової

підготовки у закладі вищої освіти» вплинуть на підвищення рівня саморозвитку майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти: 1. читати книжки широкого спектру спрямування (особливу увагу звертати на книжки професійного спрямування); 2. активно займатися волонтерською діяльністю та приймати участь у соціально-психологічних проектах; 3. максимально активно приймати участь в заходах, які проводяться в рамках психолого-педагогічної практики; 4. відвідувати тренінги, які проводяться психолого-педагогічною та соціальною службою університету; 5. відвідувати майстер-класи, конференції та брати участь в олімпіадах; 6. максимально активно проводити просвітницьку, профілактичну та діагностичну роботу в рамках науково-дослідницької діяльності (для студентів старших курсів); 7. відвідувати спортивні секції, танці, літературні гуртки, театри, музеї, виставки, інші клуби за інтересами; 8. спілкуватися з фахівцями різних галузях професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Практическая психология : учебник для студентов вузов. Екатеринбург : Деловая книга, 1999. 308 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности. Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. М. : Наука, 1989. 234 с.
3. Авдеева І. М., Мельникова І. М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи. К. : Професіонал, 2007. 304 с.
4. Адольф В. А. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя. Педагогіка. 1998. № 1. С. 72–75.
5. Айзенберг А. Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы: учеб. пособие для вузов. М.: Высшая школа, 1986. 128 с.
6. Алексеев Н. Г., Ладенко И. С. Направления изучения рефлексии. Проблемы рефлексии: современные комплексные исследования. Новосибирск : Наука, 1987. 240 с.
7. Андреева Г. М. Социальная психология. М. : Эксмо. 1998. 395 с.
8. Баранова Т. С. Психологическое исследование социальной идентичности личности. Социальная идентификация личности. М. : Искан, 1994. 237 с.
9. Бахтин М. М. К рефлексии поступка. Философия и социология науки и техники. М. : Наука, 1986. 260 с.
10. Бех І. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості. *Директор школи*. 2002. № 6. С. 8.
11. Белкіна В. Н. Педагогічне регулювання взаємодії дітей з однолітками. Ярославль : ЯГПУ, 2000. 160 с.
12. Блумер Г. Общество как символическая интеракция. Современная зарубежная социальная психология. М. : Просвещение, 1984. 389 с.

13. Боборикін В. Ю. Духовні основи саморозвитку особистості. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості*: Зб. праць. Розділ III. К., 1994. С.403.
14. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Наука, 1968 – 305 с.
15. Болотов В. А., Исаев Е. И., Слободчиков В. І., Шайденко Н. А. Проектування професійного педагогічної освіти. М. : Педагогіка. 1998. № 4. С. 24.
16. Вачков І. Структура професійної самосвідомості вчителя. *Шкільний психолог*. 2000. № 3. С. 15–16.
17. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М. : Наука, 1991. 309 с.
18. Верне Р. Развитие Я-концепции и самовоспитание. М. : Наука, 1986. 249 с.
19. Виногородський А. М. Методичний арсенал вивчення особистісної рефлексії підлітків при сприйнятті музики. *Психологія*. 1999. № 8. С. 25–31.
20. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
21. Войтович Н. Відмінності шкільного та студентського колективів як аспект проблеми адаптації першокурсників до умов ВЗО. Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у ВЗО. Луцьк : Лобода, 1999. С. 57–65.
22. Вульфів Б. З., Харькін В. Н. Педагогіка рефлексії. М. : Магістр, 1995. 211 с.
23. Вульфів Б. З. Профессиональная рефлексия: потребность, сущность, управление. *Магістр*. 1995. № 1. С. 71–79.
24. Выготский Л. С. Собрание сочинений. М. : Педагогика, 1983. 168 с.
25. Галузинський В. М., Євнух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. К. : Вища шк., 1995. 127 с.

26. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. СПб. : Питер, 2004. 345 с.
27. Дурминенко Є. А. Саморозвиток як творення особистості. Педагогічний пошук. Луцьк, 1996. 126 с.
28. Дьяконов Г. Спілкування і взаємодія. *Соціальні психологія*. 2004. № 3. С. 82–96.
29. Закон України «Про освіту» (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
30. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Ростов н/Д., 1997. 217 с.
31. Зязюн Л. І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції: монографія. Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. С. 351–383.
32. Іванова О. Б. Ідентифікація як ознака соціальної зрілості соціальної групи. Харків : Каразін. 2001. 319 с.
33. Казаков М. И. Самостоятельная работа студентов. К. : Академия, 1990. 206 с.
34. Кайріс О. П. Шляхи удосконалення системи професійної підготовки студентів майбутніх психологів. URL: http://www.socialscience.com.ua/публікація/510_
35. Климов Е. А. Некоторые психологические принципы подготовки молодежи к труду и выбору профессии. *Вопросы психологии*. 1985. № 4. С. 13–14.
36. Клочко А. О. Самоосвітня діяльність вчителя як педагогічна проблема. URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.
37. Козлова О., Чистякова І. Особливості системного управління освітою дорослих. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 квітня 2019 року, м. Суми)*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. Том 2. С. 13–16.

38. Колісник О. М. Духовний саморозвиток особистості. К. : Вища школа, 1997. 214 с.
39. Кон И. С. Социологическая психология. Воронеж : МОДЭК, 1999. 560 с.
40. Кононенко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононенко. – К. : Освіта, 1998. – 361 с.
41. Кривонос О. Б. Професійно-творчі вміння та здібності майбутнього педагога як складова його професійної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Випуск 5(50). С. 145–152.
42. Кузнецова І. О. Проектування саморозвитку майбутнього вчителя-філолога. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського*. Харків : НТУ «ХП», 2008. Вип. 19 (23). 220 с.
43. Кузьменко І. В. Саморозвиток дитини з точки зору суб'єктивного підходу. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Зб. праць*. Розділ III. К., 1994.
44. Кулюткин Ю. Н. Педагогическая психология. М. : Наука, 1986. 218 с.
45. Кулюткин Ю. Н. Социальная психология. М. : Наука, 1986. 234 с.
46. Лазарєв М.О., Козлова О.Г., Крижко В.В. Особливості професійно-творчої самореалізації майбутнього педагога у персоналізованій евристичній освіті. Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: монографія / За редакцією проф. М.О. Лазарєва, проф. О.Г. Козлової. Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. С. 81-101.
47. Лазарєв М., Нефедченко О. Професійна підготовка майбутнього педагога із застосуванням технологій евристичної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми*

- теорії і практики: Збірник наукових праць. / Ред. кол. : Н. В. Гузій (відп. ред.). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Випуск 31 (41). С. 84–90.*
48. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. М. : Наука, 1972. 304 с.
 49. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: Методологія, методи, програми, процедури. К. : Академія, 1998. 259 с.
 50. Максименко Т. Самоосвітня компетентність майбутніх педагогів як складова професійної підготовки фахівця. *Формування ключових і предметних компетентностей засобами сучасних освітніх технологій: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю Криворізького державного педагогічного університету та 60-річчю психолого-педагогічного факультету (спеціальності Початкова освіта) (Кривий Ріг, 21 листопада 2019 р.). Міністерство освіти і науки України, Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг : КДПУ. С. 186–190.*
 51. Марущак В.С. Самовиховання як важливий засіб самотворення особистості. *Науковий вісник Миколаївського держ. пед. університету. Педагогічні науки*. 2003. Вип. 5. 388с.
 52. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. СПб. : Евразия, 1999. 478 с.
 53. *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016).* Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
 54. Немов Р. С. Психология образования. М. : Эксмо, 2001. 253 с.
 55. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. К. : Либідь, 2006. 557 с.
 56. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов ВУЗа. М. : Академия, 1984. 248 с.
 57. Павленко Л.А. Самореалізація творчого потенціалу вчителя в процесі формування національної еліти. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / за ред.*

- Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. Вип. 19 (23). Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 220с.
58. Пермінова Л. М. Зміст освіти з позиції самоідентифікації особистості. *Педагогіка*. 1997. № 3. С. 36–39.
 59. Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: монографія / За редакцією проф. М.О. Лазарева, проф. О.Г. Козлової. Суми : ФОП Цьома С.П., 2019. 242 с.
 60. Полякова О. М. Формування творчої активності майбутніх учителів у процесі розв'язання педагогічних задач : автореф. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 20 с.
 61. Потовій Я. Л. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 2. С. 21–22.
 62. Похмелкин Г. Ф., Семенов И. Н. Рефлексивно-творческий подход к процессу по-вышения квалификации и переквалификации педагогов. *Активные методы обучения педагогов и руководителей учреждений образования*. 2007. № 5. С. 12–13.
 63. Разіна Т. В. Рефлексія у вирішенні педагогічних проблемних ситуацій. *Ярославський психологічний вісник*. К. : Академія, 2001. № 5. С. 23–24.
 64. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. СПб. : Питер, 1999. 347 с.
 65. Решетова З. А. Психологические основы профессионального обучения. М. : Наука, 1985. 347 с.
 66. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М. : Прогресс, 1994. 341 с.
 67. Савчин М. В. Педагогічна психологія. Дрогобич : Відродження, 1998. 285 с.
 68. Синявина Л. Ю. Самообразование преподавателя – как фактор повышения качества образовательного процесса. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2011. 11 января. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2011/0111-01.htm>.

69. Слободчиков В. І. Виявлення та категоріальний аналіз нормативної структури індивідуальної діяльності. *Питання психології*. 2000. № 2. С. 3–18.
70. Старовойтова І. І. Ідентифікація як метод наукового пізнання. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К. : Стилос, 1998. 202 с.
71. Татенко, В. А. Субъект психологической активности: поиск новой парадигмы. *Психологический журнал*. 1995. Т. 16. № 3. С. 64–70.
72. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки. Американская социологическая мысль. М. : Наука, 1994. 297 с.
73. Український Я. І., Штопало Н. Я. Рефлексія як засіб саморозвитку особистості. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка: Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 1999. № 7. С. 24–27.
74. Философский словарь / Под ред. Фролова И.Т. М. : Политиздат, 1981. 445 с.
75. Фішбейн М. Феномен соціальної установки. М. : Просвещение, 1989. 256 с.
76. Фрейд З. Я И ОНО. Хрестоматия по истории психологии. [под ред. Гальперина П. Я., Ждан А. Н.]. – М. : Владос, 1980. – 288 с.
77. Харламов И. Ф. Педагогика. Минск : Універсітэцкае, 2000. 283 с.
78. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування. Київ : Професіонал, 2004. 303 с.
79. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: монография. Моск. открыт. социал. ин-т. М. : МОСУ, 2001. 272 с.
80. Шульга М. О. Самоідентифікація особистості. К. : Владос, 1993. 267 с.
81. Щедровицкий Г. П., Розин В. М., Алексеев Н. О., Непомнящая Н. С. Педагогика и логика. М. : Кастапь, 1993. 415 с.
82. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : [пер. с англ. / общ. ред. Толстых А.В.]. – М. : Прогресс, 1996. – 128 с.
83. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. К. : Либідь, 2003. 560 с.

84. Goldberg, L. R. *The Structure of Phenotypic Personality Traits*. Am. Psychol. 1993. 48(I).
85. Howard, P. J., Howard, J. M. *The Big Five Quick Start: An introduction to the five factor model of personality for human resource professionals*. Centre of applied cognitive studies. Charlotte, North Carolina. 1995.
86. Judge, T. A., Chad, A. H., Carl, J. T., Murray R. B. *The Big Five ersonality Traits, General Mental Ability, and Career Success Across. The Life Span*. Personaliy Psychol., 52, 3; ABI/INFORM Global. 1999.
87. Lazarev M., Lazarieva O., Lazarieva K. Formation of professional-creative competencies of future teacher on the basis of heuristic education technologies. Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine: monograph. / edit I.M. Trubavina, S.T. Zolotukhina. Vienna: Premier-Publishing, 2019. P. 282–289.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у ЗВО»

Інструкція. Відзначте вашу згоду знаком «+» або незгода – знаком «-» з нижченаведеними твердженнями.

Текст опитувальника

1. Краща атмосфера на занятті – атмосфера вільних висловів.
2. Зазвичай я працюю з великою напругою.
3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань і неприємностей.
4. Я самостійно вивчаю ряд предметів, на мою думку необхідних для моєї майбутньої професії.
5. Яку з властивих вам якостей ви найвище цінуєте? Напишіть відповідь.
6. Я вважаю, що життя потрібно присвятити вибраній професії.
7. Я отримую задоволення від розгляду на занятті важких проблем.
8. Я не бачу сенсу в більшості робіт, які ми робимо у ЗВО.
9. Велике задоволення я отримую розповідаючи знайомим про мою майбутню професію.
10. Я вельми середній студент, ніколи не буду сповна хорошим, а тому не має сенсу докладати зусилля, аби стати краще.
11. Я вважаю, що у наш час не обов'язково мати вищу освіту.
12. Я твердо упевнений в правильності вибору професії.
13. Від яких з властивих вам якостей ви хотіли б позбавитися? Напишіть відповідь.
14. При слушній нагоді я використовую на іспитах підсобні матеріали (конспекти, шпаргалки, записи, формули).
15. Найчудовіший час життя – студентські роки.
16. У мене надзвичайно неспокійний і переривистий сон.
17. Я вважаю, що для повного опанування професії всі учбові дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.

18. При нагоді я вступив би в інший ЗВО.
19. Спочатку я беруся за легші завдання, зазвичай, а важчі залишаю на кінець.
20. Для мене було важко при виборі професії зупинитися на одній з них.
21. Я можу спокійно спати після будь-яких неприємностей.
22. Я твердо упевнений, що моя професія дасть мені моральне задоволення і матеріальний достаток в житті.
23. Мені здається, що мої друзі здатні вчитися краще, ніж я.
24. Для мене дуже поважно мати диплом про вищу освіту.
25. З деяких практичних міркувань для мене це найзручніший ЗВО.
26. У мене досить сили волі, аби вчитися без нагадування адміністрації.
27. Життя для мене майже завжди пов'язане з надзвичайною напругою.
28. Іспити потрібно складати, витрачаючи мінімум зусиль.
29. Є багато ВУЗів, в яких я міг би вчитися з не меншим інтересом.
30. Яка з властивих вам якостей більш всього заважає вчитися? Напишіть відповідь.
31. Я людина, що дуже захоплюється, але всі мої захоплення так чи інакше пов'язані з майбутньою роботою.
32. Хвилювання про іспит або роботу, яка не виконана вчасно, часто заважає мені спати.
33. Высокая зарплата після закінчення ЗВО для мене не головне.
34. Мені потрібно бути в хорошому настрої, аби підтримати загальне вирішення групи.
35. Я вимушений був поступити у ЗВО, аби зайняти бажане положення в суспільстві, уникнути служби в армії.
36. Я вивчаю матеріал, аби стати професіоналом, а не для іспиту.
37. Мої батьки хороші професіонали, і я хочу бути на них схожим.
38. Для просування по службі мені необхідно мати вищу освіту.
39. Яка з ваших якостей допомагає вам вчитися? Напишіть відповідь.

40. Мені дуже важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, що прямо не відносяться до моєї майбутньої спеціальності.
41. Мене вельми тривожать можливі невдачі.
42. Краще всього я займаюся, коли мене періодично стимулюють.
43. Мій вибір даного ЗВО остаточний.
44. Мої друзі мають вищу освіту, і я не хочу відстати від них.
45. Щоб переконати в чому-небудь групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.
46. У мене звичайний рівний і хороший настрій.
47. Мене приваблює зручність, чистота, легкість майбутньої професії.
48. До вступу у ЗВО я давно цікавився цією професією, багато читав про неї.
49. Професія, яку я отримую, дуже важлива і перспективна.
50. Мої знання про цю професію були достатні для упевненого вибору даного ЗВО.

Особистісний опитувальник

«Саморозвиток педагога закладу вищої освіти»

Інструкція: перед Вами ряд питань, які допоможуть з'ясувати ваше ставлення до професії педагога закладу вищої освіти та себе як майбутнього професіонала. Тут не може бути правильних та хибних відповідей. Всі люди різні, і кожен може висловлювати свою думку. Намагайтесь відповісти правдиво та точно. Відповідаючи на питання, Ви маєте або вибрати один варіант відповіді, або написати власну відповідь.

Вкажіть будь ласка свою стать _____ та курс _____ .

1. Як часто Ви відвідуєте театр, кіно, спортивної секції, літературні гуртки?
 - а) дуже рідко (раз на рік);
 - б) іноді (раз на місяць);
 - в) відносно часто (раз на два тижні);
 - г) часто (принаймні раз на тиждень);
 - д) дуже часто (постійно, щодня).
2. Чи хотіли б ви відвідувати театр, кіно, спортивні секції, літературні гуртки?
 - а) скоріше, так; б) скоріше, ні; в) не знаю.
3. Чи читаєте Ви книжки?
 - а) так (якщо так, то які?) _____
 - б) ні (якщо ні, то чому) _____
4. Якими особистісними якостями, на Вашу думку, має володіти компетентний педагог закладу вищої освіти? _____
5. Чи замислювались Ви про свої недоліки (поставте позначку + в конкретному рядочку, лише в одному стовпчику):

варіанти відповіді критерії	так	скоріше так	іноді	скоріше ні	ніколи
В інтелектуальному розвитку					
Які виражаються у					

шкідливих звичках					
В культурі спілкування					
В не раціональному використанні власного часу					

6. В майбутньому чи плануєте Ви працювати за спеціальністю «014 Середня освіта (Українська мова і література)»?

а) так; б) ні.

7. Чи володієте Ви якостями компетентного педагога закладу вищої освіти?

а) так (якщо так, то якими?)_____

б) ні (якщо ні, то яких не вистачає)_____

8. Як Ви вважаєте, чи є у людини потреба у власному саморозвитку? Відповідь обов'язково обґрунтуйте. _____

9. Як Ви вважаєте, у педагога закладу вищої освіти є необхідність у власному саморозвитку? Відповідь обов'язково обґрунтуйте. _____

10. Чи є у Вас потреба у власному саморозвитку?

а) так; б) ні.

11. Які особистісні якості Ви хотіли б продовжувати активно розвивати в собі? _____

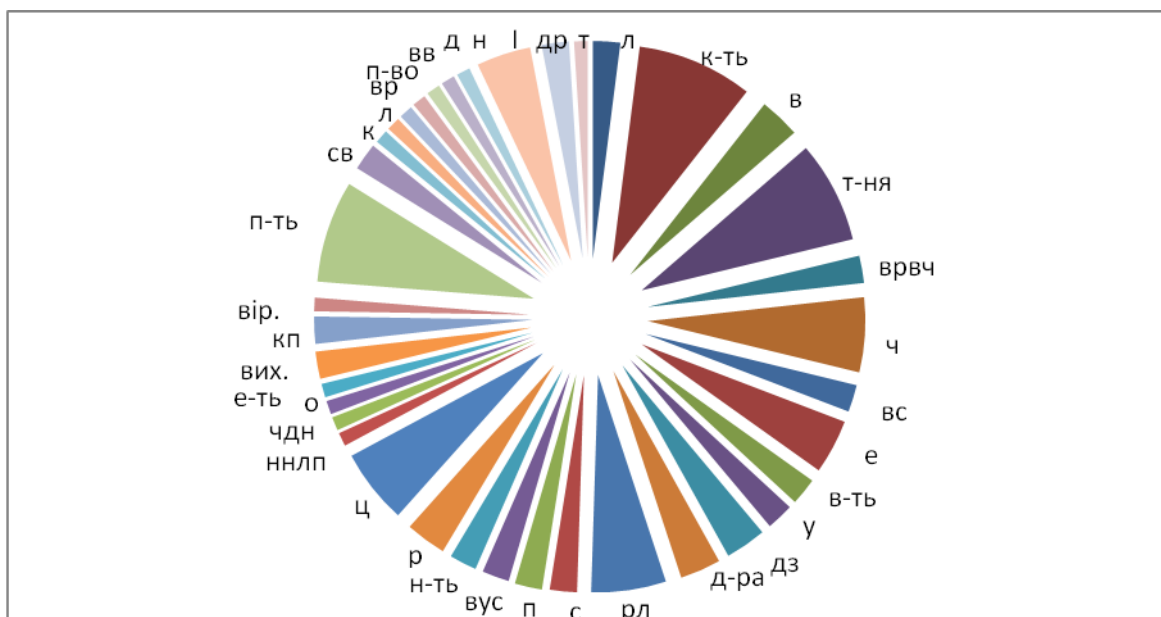
12. Чи задоволені Ви власним рівнем розвитку?

а) так; б) ні; в) не думав (ла) про це.

Дякуємо за співпрацю! Ваші відповіді нададуть нам суттєвої допомоги.

Додаток В

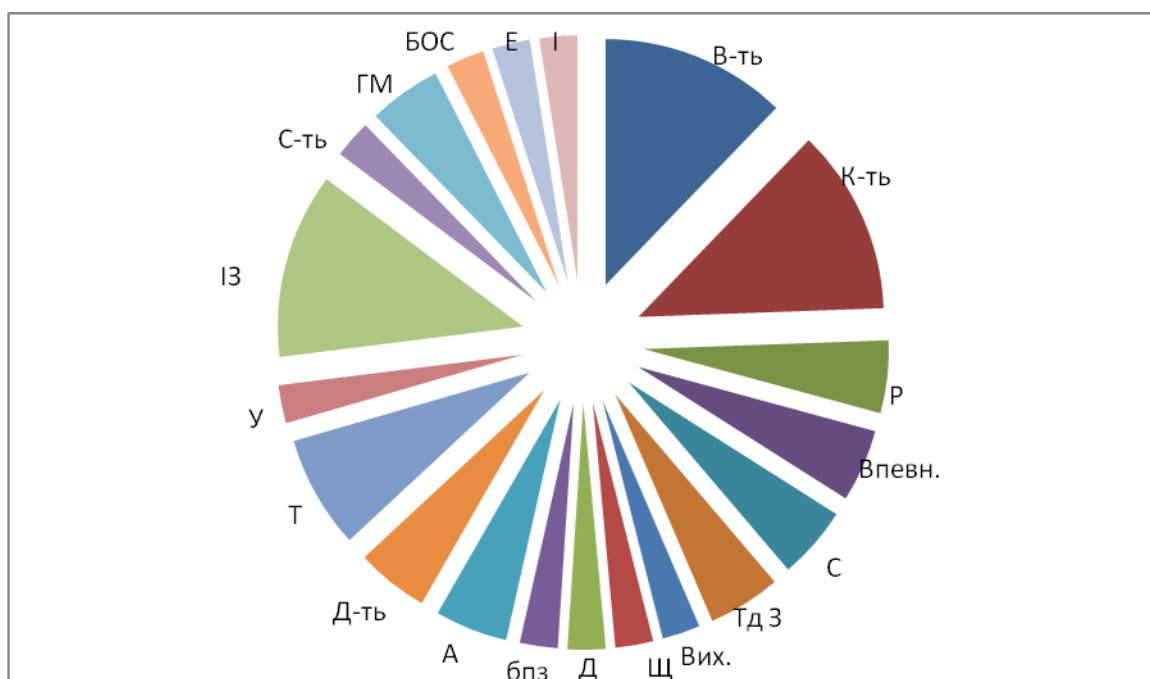
Бажані особистісні якості студентів І-го курсу

Л – люб’язність, К-ть – комунікабельність, В – впевненість, Т-ня – терпіння, ВРВЧ – вміння раціонально використовувати вільний час, Ч – чесність, ВС – відчуття справедливості, Е – емпатія, В-ть – відповідальність, У – уважність, ДЗ – доброзичливість, Д-ра – довіра, РЛ – розуміння інших людей, С – стриманість, П – повага до інших людей, ВУС – впевненість у собі, Н-ть – наполегливість, Р – рішучість, Ц – цілеспрямованість, ННЛП – навички НЛП, ЧДН – вміння зчитувати думки інших людей за допомогою невербаліки, О – оптимізм, Е-ть – енергійність, Вих. – вихованість, КП – культура поведінки, Вір. – вірність, П-ть – переконливість, СВ – сила волі, К – професійне красномовство, Л – лідерські якості, ВР. – відкритість, П-во – працелюбство, ВВ – ввічливість, Д – дружелюбність, Н – надійність, І – інтелектуальний розвиток, ДР – доброта, Т – такт.

Додаток Г

Бажані особистісні якості студентів II-го курсу

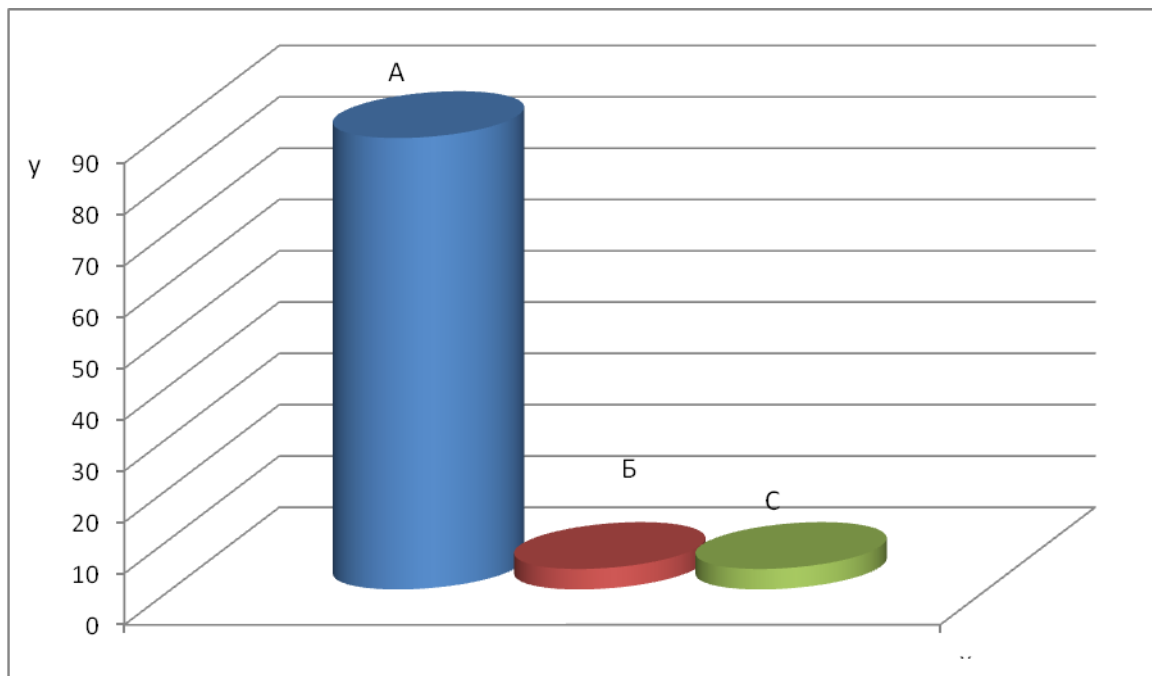

Особистісні якості, які хотіли б розвивати в подальшому опитувані студенти:

В-ть – відповідальність, К-ть – комунікабельність, Р – рішучість, Впевн. – впевненість, С – стриманість, ТдЗ – тяга до знань, Вих. – вихованість, Щ – щедрість, Д – доброта, БСЗ – бажання поглиблювати знання з обраної професії, А – активність, Д-ть – доброзичливість, Т – толерантність, У – уважність, ІЗ – інтелектуальні здібності, С-ть – стійкість, ГМ – гнучкість мислення, БОС – без оціночне ставлення до інших, Е – емпатійність, І – інтуїцію.

Додаток Д

**Особистісне бажання студентів І-го курсу спеціальності
«014 Середня освіта (Українська мова і література)» відвідувати секції**

у – відсоток респондентів;

х – варіант відповіді;

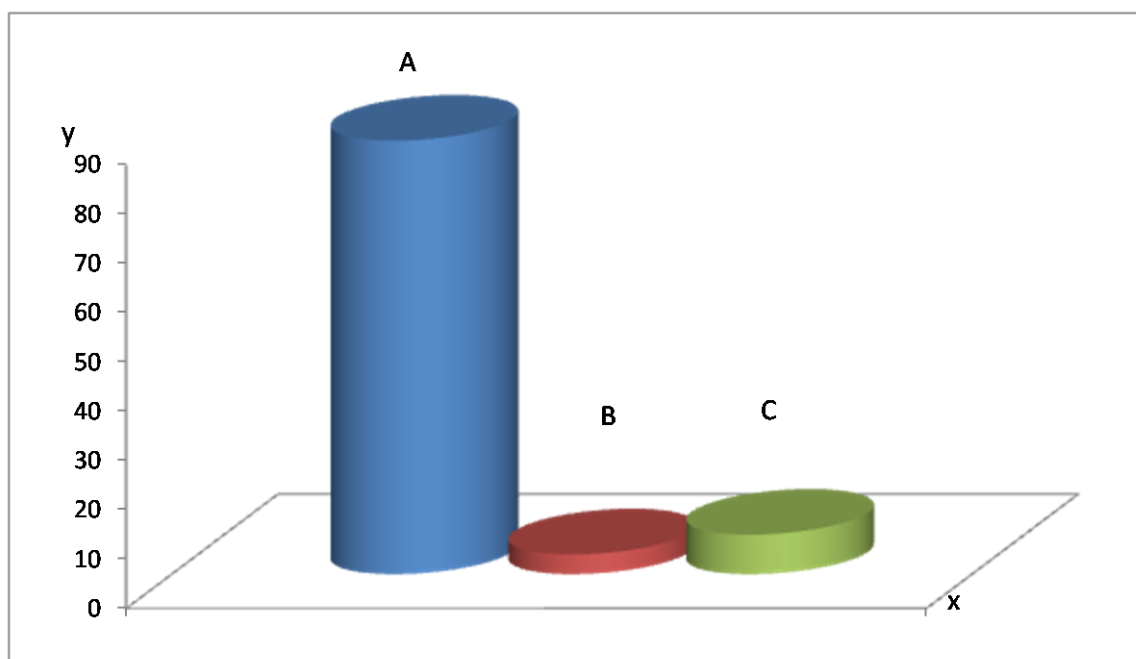
А – скоріше, так;

Б – скоріше, ні;

В – не знаю.

Додаток Е

**Особистісне бажання студентів ІІ-го курсу спеціальності
«014 Середня освіта (Українська мова і література)» відвідувати секції**

у – відсоток респондентів;

х – варіант відповіді;

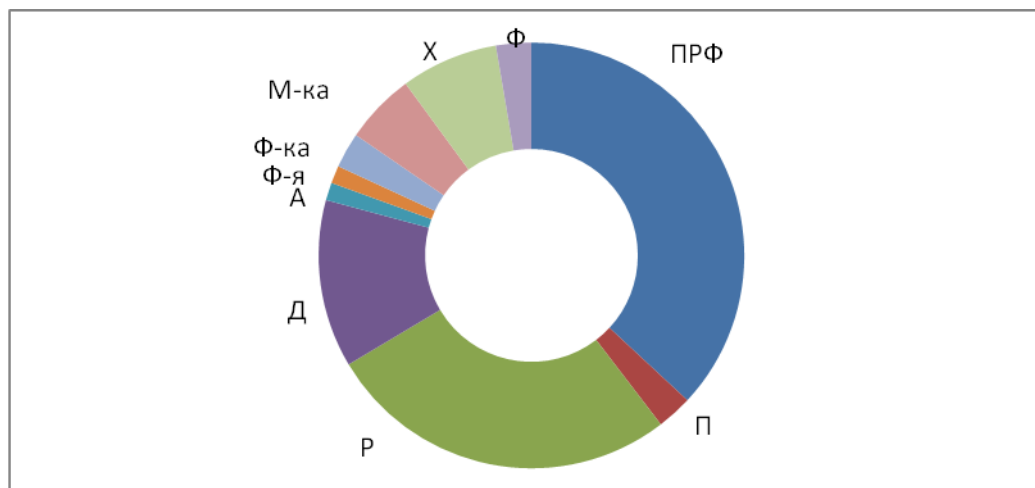
А – скоріше, так;

Б – скоріше, ні;

В – не знаю.

Додаток Ж

**Особливості літературних вподобань студентів І-го курсу спеціальності
«014 Середня освіта (Українська мова і література)»**

ПРФ – професійна література;

П – поєми;

Р – романи;

Д – детективи;

А – астрологічна література;

Ф-я – філософія;

Ф-ка – фантастика;

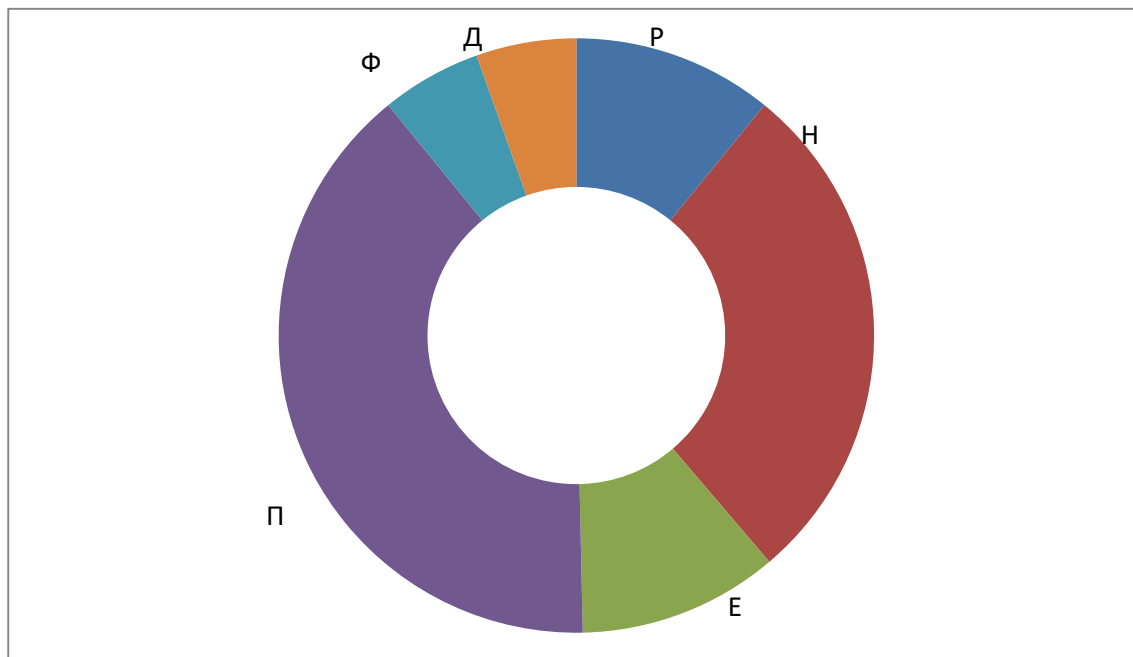
М-ка – містика;

Х – художні;

Ф – фентезі.

Додаток К

Особливості літературних вподобань студентів II-го курсу

Р – романи;

Н – науково-художні;

Е – езотерика;

П – професійна література;

Ф – філософія;

Д – детективи.

Додаток Л

Робоча програма до курсу «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти»

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕС
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

перший (бакалаврський) рівень
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітня-програма/програми 014 Середня освіта (Українська мова і література)
Мова навчання українська

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна є однією з основних у нормативній частині навчального плану. Вона призначена для формування у студентів знань про значення процесу саморозвитку в роботі педагога закладу вищої освіти.

Враховуючи, що в сучасному інформаційному суспільстві все більшої популярності набуває спеціальність «014 Середня освіта (Українська мова і література)», а така професійна діяльність вимагає високого професіоналізму, актуальними і нагальними стають питання реформування освітньої та професійної підготовки фахівців, розгляд стратегічних завдань і шляхів підвищення рівня сформованості потреби в особистісному саморозвитку майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти. Відповідно до цього дисципліна містить два змістовних модулів: *Інформаційну базу процесу саморозвитку*, який поєднує у собі чотири теми – вступ до курсу. Особистісний саморозвиток, його особливості; вплив саморозвитку на формування особистості; потреба в особистісному саморозвитку; самовиховання і саморозвиток майбутніх фахівців з вищою освітою та другий блок – *Практичне формування потреби в саморозвитку*. Предмет дисципліни складають практичні заняття, направлені на формування відповідних навичок.

Метою курсу є:

- Сформувати в студентів цілісні знання про особливості особистісного саморозвитку;
- Розвинути у студентів навички особистісного саморозвитку.

Завданням курсу є:

- розкрити сутність основних понять, які в сукупності визначають психологічну характеристику процесу особистісного саморозвитку;
- сприяти формуванню потреби в особистісному саморозвитку студентів у процесі освоєння даного курсу за допомогою спеціально розробленої системи творчих завдань;

- переконати студентів у необхідності особистісного саморозвитку, його позитивному впливі на професійний ріст.

Під час вивчення навчального курсу майбутній фахівець зі спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» повинен отримати інформацію стосовно особливостей та специфіки майбутньої професійної діяльності, накопичити знання та розвивати навички роботи над власним рівнем розвитку, усвідомити власну потребу у саморозвитку.

Студент, що успішно засвоїв навчальний матеріал цієї дисципліни, **повинен знати:**

- передумови становлення професії «014 Середня освіта (Українська мова і література)»;
- напрямки роботи педагога закладу вищої освіти;
- функції, які виконує педагог закладу вищої освіти;
- специфіку роботи педагога закладу вищої освіти;
- вікові особливості потенційних клієнтів;
- засоби роботи з клієнтами;
- методи діагностичної, корекційної, профілактичної роботи з клієнтами.

Крім того, студент після вивчення дисципліни *повинен володіти: навичками* системного та аналітичного мислення, аналізу інформації, самоаналізу, і такі навички використовувати у процесі навчання, професійної підготовки та в процесі саморозвитку.

Студент має вміти:

- вміти працювати з інформаційною базою професійної підготовки педагогів закладу вищої освіти;
- обирати ефективні методи, засоби спрямовані на розвиток у студентів необхідних знань, умінь і навичок та професійно і соціально значущих особистісних якостей;
- вміти критично аналізувати свої особистісні та професійні якості;
- виявляти сутність і природу суперечностей, що виникають у процесі

підготовки до майбутньої професійної діяльності та визначати ефективні шляхи та засоби їх подолання.

Список дисциплін, знання яких необхідно для вивчення курсу «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти»:

1. Педагогіка вищої школи.
2. Методика викладання у закладі вищої освіти.
3. Психологічні проблеми виховання.
4. Загальна педагогіка.

II. Зміст дисципліни:

Програма курсу розрахована на 10 год. лекційних

10 год. практичних

8 год. індивідуальних

8 год. самостійних занять.

Всього: 36 год.

Форма контролю – залік.

Розподіл годин навчального курсу «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти»

№ теми	Назва модулів і тем	Кількість годин				Індивідуальна робота	Самостійна робота
		Всього	Аудиторна робота				
			Всього аудиторних	Лекції	Практичні		
Модуль 1. Вступ до курсу							
1.	Особистісний саморозвиток, його особливості	8	4	2	2	2	2
2.	Вплив саморозвитку на формування особистості	8	4	2	2	2	2
3.	Потреба в особистісному саморозвитку	8	4	2	2	2	2
4.	Самовиховання і саморозвиток майбутніх фахівців з вищою освітою	12	8	4	4	2	2
	Всього	36	20	10	10	8	8

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Враховуючи практичну спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова і література)» дисципліна «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти» вивчається шляхом поєднання лекційних, практичних та індивідуальних занять, де шляхом самопізнання та аналізу власних особистісних та професійних якостей майбутні фахівці набувають певного досвіду в роботі з майбутніми клієнтами та усвідомлюють важливість процесу саморозвитку та його впливу на будь-який вид діяльності. *Важливе місце у процесі вивчення дисципліни є самостійна робота студентів.*

Практичні заняття проводяться з використанням сучасних педагогічних технологій і методик, активних методів навчання: використання інформаційної бази освітньої та професійної підготовки майбутніх педагогів закладу вищої освіти, тренінгові заняття, їх аналіз.

Система контролю якості навчання студентів включає проведення поточного та підсумкового контролю. Поточний контроль якості навчання проводиться в процесі навчальних занять у вигляді контрольних робіт після завершення вивчення кожного з двох блоків змістових модулів. Практична робота студентів оцінюється особисто, по кожній темі окремо. Підсумковий контроль здійснюється у формі заліку.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст практичних та індивідуальних занять

Практичне заняття 1.

Тема: Особистісний саморозвиток, його особливості (2 год.)

Теоретичні питання.

1. Зміст процесу формування особистості.
2. Сутність процесу саморозвитку.
3. Відповідальність як особистісний механізм реалізації необхідності в саморозвитку.
4. Психологічна культура і саморозвиток особистості.

Практичне завдання:

1. Аналіз відео фрагментів.
2. Підготувати одну вправу, метою якої є створення в групі такої атмосфери, яка б спряла професійному самовизначенню та самопрояву; дестабілізації стереотипних уявлень про себе і мотивах своєї поведінки; актуалізації кожним своєї професійно-психологічної позиції.
3. Сюжетно-рольова гра.

Література: 2, 5, 7, 13, 20, 22, 31, 33, 50.

Індивідуальне заняття (2 год.)

Тема: Поняття «особистість» в системі психологічної теорії.

1. Поняття «особистість» у вітчизняній психології.
2. Структура особистості.
3. Розвиток і виховання особистості.

Література: 2, 7, 21, 24, 25, 33, 47.

Самостійна робота (2 год.)

Тема: Особистісний саморозвиток.

1. Висвітліть особливості власного саморозвитку:
 - 1) морального;
 - 2) духовного;
 - 3) інтелектуального.

Література: 2, 7, 20, 21, 22, 24, 25, 31, 33, 45, 47, 50, 57.

Практичне заняття 2.

Тема 2. Вплив саморозвитку на формування особистості. (2 год.)

Теоретичні питання.

1. Зовнішні фактори, які є бар'єрами на шляху саморозвитку:

- 1) осуд референтних осіб;
- 2) невелика кількість вільного часу, матеріальних засобів.

2. Внутрішні фактори які є бар'єрами на шляху саморозвитку:

- 1) не бажання виділятися з поміж інших, лінь;
- 2) відсутність бажання до особистісного росту, задоволеність вже наявним рівнем розвитку;
- 3) завищена самооцінка.

3. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості.

4. Вплив юнацького періоду на процес саморозвитку.

5. Роль культурних цінностей у процесі саморозвитку студентської молоді.

Практичне завдання:

1. Підготувати підбірку з літератури прикладів особистісного розвитку.

2. Підготувати одну вправу, метою якої є сприяти переосмисленню уявлень про себе на основі зворотнього зв'язку; розширення сфери усвідомлюваного в розумінні вчинків інших людей; формування чутливості до невербальних засобів спілкування; відпрацювання ефективних засобів спілкування.

3. Сюжетно-рольова гра.

Література: 1, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 23-26, 32, 35, 37, 46, 48, 51, 55, 57, 59, 60-63.

Індивідуальне заняття (2 год.)

Тема: Методи психічного саморозвитку.

1. Методи аутогенних тренувань.

2. Медитація як метод психічного самовпливу.

3. Сугестивний метод.

Література: 7, 13, 17, 24-26, 33, 45, 48, 50.

Самостійна робота (2 год.)

Тема: Методи саморозвитку педагога закладу вищої освіти.

Практичне завдання:

1. Виокреміть критерії саморозвитку педагога закладу вищої освіти.
2. Створіть схему саморозвитку педагога закладу вищої освіти починаючи з моменту навчання у ВУЗі.
3. Покажіть схематично вплив методів саморозвитку на особистісний ріст.

Література: 1, 5, 6, 9, 10, 19, 23-26, 55, 57, 59.

Практичне заняття 3.

Тема 3. Потреба в особистісному саморозвитку. (2 год.)

1. Поняття «потреба» як психолого-педагогічний термін.
2. Потреба як джерело активності особистості.
3. Рушійні сили потреби особистісного саморозвитку.
4. Самовираження особистості як форма потреби в саморозвитку.

Практичне завдання:

1. Підготувати одну вправу, метою якої є проектування та конструювання кожним учасником ефективних засобів спілкування; відпрацювання індивідуальних стратегій і тактик ефективного психолого-педагогічного спілкування.
2. Сюжетно-рольова гра.

Література: 3, 4, 8, 13-16, 21, 28, 29, 30, 33, 34, 44, 47, 51, 56, 58.

Індивідуальне заняття (2 год.)

Тема: Сучасні концепції саморозвитку особистості.

1. Робота особистості з власного саморозвитку.
2. Основні концепції та джерела саморозвитку та самовиховання особистості.
3. Рушійні сили та механізми саморозвитку.

Література: 1, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 23-26, 32, 35, 37, 46, 48, 51, 55, 57, 59, 60-63.

Самостійна робота (2 год.)

Тема: Розвиток особистості.

Практичне завдання:

1. Охарактеризуйте рушійні сили саморозвитку особистості, які властиві саме Вам.
2. Доведіть вірність чи хибність твердження «Потреба є джерелом активності особистості».
3. Висвітліть власні особливості формування потреби у саморозвитку.

Література: 7, 13, 17, 24-26, 33, 45, 48, 50.

Практичне заняття 4.

Тема 4. Самовиховання і саморозвиток майбутніх фахівців з вищою освітою.
(4 год.)

1. Практичні форми і методи самовиховання і самоформування особистості:
 - 1) гуманістична психологія про самовиховання і свободу вибору;
 - 2) свобода життєвого вибору – важлива складова самовиховання і самоформування особистості;
 - 3) позитивна психотерапія – інструментарій і технологія самовиховання і самоформування особистості.

Практичне завдання:

1. Підготувати одну вправу, метою якої є діагностика індивідуальних особливостей, осмислення різниці між реальним і бажаним «Я»; відпрацювання умінь самоаналізу, індивідуальних стратегій і тактик у спілкуванні.
2. Рефлексія, підбиття підсумків курсу «Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі вищої освіти». Письмове завдання: написати свої враження та побажання та рекомендації щодо поліпшення роботи викладача даної дисципліни.

Література: 4, 9, 10, 17-19, 30, 35, 38, 43, 45, 49, 52, 53-55, 57.

Індивідуальне заняття (2 год.)

Тема: Співвідношення образів «Я-реального» і «Я-ідеального» та його вплив на саморозвиток.

1. Образ «Я-ідеального» і «Я-реального» як структурні елементи самосвідомості.
2. Характеристика структури образів «Я-ідеального» і «Я-реального».
3. Аналіз взаємозв'язку співвідношення «Я-ідеального» і «Я-реального» з процесом саморозвитку особистості.

Література: 2, 6, 7, 13, 17, 24, 25, 45, 47, 48, 53.

Самостійна робота (2 год.)

Тема: Лінія саморозвитку майбутніх педагогів закладу вищої освіти.

Практичне завдання:

1. Графічно зобразити реальний особистісний ріст починаючи з навчання у старших класах школи (9-11 класи).
2. Графічно зобразити бажаний (ідеальний) особистісний ріст починаючи з навчання у старших класах школи (9-11 класи).
3. Виокремити причини неспівпадіння динаміки розвитку реального і бажаного особистісного росту.

Література: 16, 24-26, 33, 45, 47.

Модуль 1. Зміст лекційного курсу.

№	Тема та зміст лекції з висвітленням основних її питань.	К-ть год.
1.	Особистісний саморозвиток, його особливості. 1. Особистість – якісно нове утворення, що розвивається. 2. Поняття «саморозвиток». 3. Особливості процесу саморозвитку. 4. Форми саморозвитку (духовний, моральний, фізичний, інтелектуальний розвиток). 5. Рушійні сили саморозвитку. 6. Відповідальність як особистісний механізм саморозвитку.	2
2.	Вплив саморозвитку на формування особистості. 1. Фактори, що впливають на розвиток особистості. 2. Бар'єри на шляху саморозвитку: 1) зовнішні фактори (осуд референтних осіб, невелика кількість вільного часу,	2

	матеріальних засобів); 2) внутрішні фактори (не бажання виділятися з поміж інших, лінь, відсутність бажання до особистісного росту, задоволеність вже наявним рівнем розвитку, завищена самооцінка). 3. Традиція як фактор саморозвитку. 4. Самовиховання як фактор саморозвитку.	
3.	Потреба в особистісному саморозвитку. 1. Поняття «потреба» як психолого-педагогічний термін. 2. Рушійні сили потреби особистісного саморозвитку. 3. Механізм самоактуалізації потреби – пізнання.	2
4.	Самовиховання і саморозвиток майбутніх фахівців з вищою освітою. 1. Самовиховання і самоформування – необхідна складова розвитку особистості: 1) світові тенденції розвитку виховних процесів у діяхронічному аспекті. 2) «Я – концепція» – показник сформованості та розвитку особистості. 3) технологія процесу самовиховання.	4

Письмова робота за 1-му модулю.

Варіант 1.

1. Охарактеризуйте особистість як якісно нове утворення, що розвивається.
2. Які рушійні сили саморозвитку властиві особистості і Вам зокрема.
3. Назвіть будь-ласка фактори, які б поліпшили вашу роботу над своїм саморозвитком в рамках даної дисципліни.

Варіант 2.

1. Розкрийте зміст поняття «саморозвиток».
2. Доведіть вірність чи хибність твердження «Потреба є джерелом активності особистості».
3. Назвіть будь-ласка фактори, які б поліпшили вашу роботу над своїм саморозвитком в рамках даної дисципліни.

Варіант 3.

1. Висвітліть особливості процесу саморозвитку.

2. Чи згодні Ви з твердженням «Самовираження особистості є формою потреби в саморозвитку». Обґрунтуйте свою думку.
3. Назвіть будь-ласка фактори, які б поліпшили вашу роботу над своїм саморозвитком в рамках даної дисципліни.

Варіант 4.

1. Охарактеризуйте форми саморозвитку (духовний, моральний, фізичний, інтелектуальний розвиток).
2. Висвітліть власні особливості формування потреби у саморозвитку.
3. Назвіть будь-ласка фактори, які б поліпшили вашу роботу над своїм саморозвитком в рамках даної дисципліни.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

1. Прочитати книгу із запропонованого переліку літератури (або ж на власний вибір). Зробити презентацію прочитаної книги з аналізом того, чим вона може бути корисна педагогам закладу вищої освіти.
2. Накреслити індивідуальний графік особистісного росту за період навчання у ВУЗі.

Список рекомендованої літератури:

1. Адрианов О. С. Неразгаданные тайны мозга / О. С. Адрианов. – М. : Наука и религия. – 1989. – 124 с.
2. Бреслав Г. Э. Сугестивные и релаксационные техники / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Питер, 2007. – 118 с.
3. Бретт Д. Жила-была девочка, похожа на тебя... Психотерапевтические истории для детей. / Д. Бретт. – М. : Класс, 1996. – 126 с.
4. Буль П. И. Гипноз и внушение / П. И. Буль. – Л. : Медицина, 1975. – 88 с.
5. Гиппенрейтер, Ю. Б. Неосознаваемые процессы / Ю. Б. Гиппенрейтер. – СПб. : Питер, 1996. – 198 с.

6. Гройсман А. Л. Самовнушение и психическая саморегуляция / А. Л. Гройсман. – М. : Класс, 2008. – 148 с.
7. Гуменюк О. Є. Маніпуляція як різновид психологічного впливу. / О. Є. Гуменюк. – СПб. : Питер, 2003. – 127 с.
8. Дубровский Д. И. Загадочные явления психики в зеркале философской публицистики / Д. И. Дубровский. – М. : Философские науки, 1987. – 163 с.
9. Кови С. Семь навыков лидера / С. Кови. – Минск : Вегапринт, 1996. – 126 с.
10. Ковпак Д. В. 111 баек для психотерапевтов / Д. В. Ковпак. – СПб. : Питер, 2009. – 176 с.
11. Ковпак Д. В. Как избавиться от тревоги и страха : Практическое руководство психотерапевта / Д. В. Ковпак. – СПб. : Наука и техника, 2007. – 153 с.
12. Крымова С. Сознание между «здесь» и «там» / С. Крымова. – М. : Класс, 2006. – 212 с.
13. Кряжева Н. Л. Развитие эмоционального мира детей / Н. Л. Кряжева. – Ярославль : Академия развития, 1996. – 105 с.
14. Кузнецов О Н. Необычные психические состояния, их сущность и философская интерпретация / О. Н. Кузнецов. – СПб. : Питер, 1968. – 108 с.
15. Линецкий М. Л. Внушение и мы / М. Л. Линецкий. – М. : Знание, 1983. – 96 с.
16. Линецкий М. Л. Внушение. Знание. Вера / М. Л. Линецкий. – Киев : Политиздат Украины, 1988. – 158 с.
17. Орлова О. Релаксація як соціокультурний феномен та технологічна функції культури / О. Орлова. – К. : Академія, 2007. – 208 с.
18. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия : семья как терапевт / Н. Пезешкиан. – М. : Март, 1996. – 164 с.

- 19.Петренко В.Ф. Медитация как форма непосредственного познания / В. Ф. Петренко, В. В. Кучеренко. – СПб. : Питер, 2008. – 141 с.
- 20.Петров В. Манипуляции сознанием и поведением / В. Петров, С. Петров. – М. : Класс, 2007. – 153 с.
- 21.Раджабова С. Вплив ідентифікації на формування глибинно-психологічного змісту психіки / С. Раджабова. – К. : Академія, 2008. – 156 с.
- 22.Скрипюк И. 111 баек для тренеров / И. Скрипюк. – СПб. : Питер, 2005. – 169 с.
- 23.Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз / А. П. Слободяник. – К. : Здоров'я, 1982. – 373 с.
- 24.Соколов Д. Сказки и сказкотерапия / Д. Соколов. – М. : Класс, 1997. – 108 с.
- 25.Хохель С. Секреты победителя. Книга развития личностных качеств / С. Хохель. – СПб. : Питер, 2008. – 178 с.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ
при рейтинговій системі оцінки навчальної роботи студентів з
дисципліни
«Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у
закладі вищої освіти».

Модулі	Участь у практичних заняттях	Виконання письмових робіт	Виконання самостійної роботи	Виконання ІНДЗ	Сума залікових балів для встигаючого студента
Модуль 1.	25	35	20	20	100
Разом	25	35	20	20	100

Перелік літератури, рекомендованої для вивчення курсу
«Саморозвиток майбутніх педагогів у процес фахової підготовки у закладі
вищої освіти».

1. Анциферова Л. И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1992. – № 5. – С. 12–25 .
2. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 9. – С. 1–7.
3. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта / Г. О. Балл. – Рівне : Ліста, 2003. – 128 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
5. Боришевський М. Й. Духовність в особистісних вимірах. Проблеми загальної та педагогічної психології / М. Й. Боришевський [збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка]. – К. : 2008. – 682 с.

6. Братусь Б. С. Психология. Нравственность. Культура / Б. С. Братусь – М.: Менеджер, Роспедагенство, 1999. – 60 с.
7. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк – М. : Наука, 1984. – 200 с.
8. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1991. – 237 с.
9. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія / В. М. Галузинський, М. Б. Євнух. – К. : Академія, 1995. – 296 с.
10. Галузинський В. М. Самовиховання та самоосвіта школярів / В. М. Галузинський, П. П. Масленнікова. – К. : Науковий світ, 1969. – 184 с.
11. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. В поисках практикоориентированных образовательных концепций. / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
12. Горанов К. Культура и искусство в быстро меняющемся мире : искусство в системе культуры / К. Горанов. – Л. : Мысль, 1981. – 914 с.
13. Древіцька О. Арт-терапевтичні підходи в психотерапевтичній і психопрофілактичній роботі з дітьми // Простір арт-терапії: можливості і перспективи: [збірник наукових статей : за ред. А. П. Чуприкова] / О. Древіцька. – К. : КИТ, 2005. – 45 с.
14. Дятленко Н. М. Самоповага дитини як умова її майбутнього «акме» // [наукові записки Інституту психології Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка / Н. М. Дятленко]. – К. : Главник, 2005. – 24 с.
15. Дяченко Я. С. Творчість як істотний феномен дитячої обдарованості. Наукові записки Інституту психології Г. С. Костюка АПН України [за ред. С. Д. Максименка / Я. С. Дяченко]. – К. : Главник, 2005. – 89 с.
16. Ежова Н. Н. Научись общаться : коммуникативный тренинг / Н. Н. Ежова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – 79 с.

- 17.Занюк С. С. Психологія мотивації / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
- 18.Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості / С. Г. Карпенчук. – К. : ІЗМН, 1998. – 216 с.
- 19.Ковальов А. Г. Самовиховання школярів / А. Г. Ковальов. – М. : Академія, 1967. – 236 с.
- 20.Колісник О. М. Духовний саморозвиток особистості / О. М. Колісник. – К. : Вища школа, 1997. – 114 с.
- 21.Кон И. С. В поисках себя : Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
- 22.Кононенко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононенко. – К. : Освіта, 1998. – 361 с.
- 23.Крившенко Л.М. Евристичне навчання: сутність і змістові характеристики. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки Випуск 159. 2017. С. 219–225.
- 24.Кривонос О. Б. Професійно-творчі вміння та здібності майбутнього педагога як складова його професійної культури. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: 145 Психологічні науки. Випуск 5(50). 145–152.
- 25.Крылова Н. Б. Культурология образования / Н. Б. Крылова. – М. : Народное образование, 2000. – 272 с.
- 26.Кузікова С. Б. Аналіз чинників саморозвитку особистості в ракурсі функціонального напрямку в психології. Проблеми загальної та педагогічної психології. [збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України : за ред. С.Д. Максименка]. – С. Б. Кузікова. – К. : Главник, 2008. – 682 с.
- 27.Литвак М. Е. Из Ада в Рай: избранные лекции по психотерапии / М. Е. Литвак. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 480 с.
- 28.Личностно ориентированный урок: Конструирование и диагностика [под ред. М. И. Лукьяновой]. – М. : Педагогический поиск, 2006. – 249 с.

- 29.Макаренко А. С. Избранные произведения / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1985. – 592 с.
- 30.Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
- 31.Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
- 32.Національна доктрина розвитку освіти: за станом на 17 квітня 2002 р. / Указ Президента України № 347. – Офіц. Вид. – К. : Парлам. Вид-во, 2002. – 203 с. – (Бібліотека офіційних видань).
- 33.Немов Р. С. Словарь основных психологических понятий / Р. С. Немов – СПб. : Питер, 2005. – 386 с.
- 34.Олпорт Г. В. Личность в психологии. / Г. В. Олпорт. – М. : Ювента, 1998. – 147 с.
- 35.Оржеховська В. М. Посібник з самовиховання / В. М. Оржеховська, Т. В. Хілько, С. В. Кириленко. – К. : Либідь, 1996. – 94 с.
- 36.Оржеховська В. М. Посібник з самовиховання / В. М. Оржеховська, Т. В. Хілько, С. В. Кириленко. – К. : Академія, 1996. – 77 с.
- 37.Педагогический энциклопедический словарь : [за ред. Б. М. Бимбад]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
- 38.Пезешкиан Н. 33 и 1 формы партнерства / Н. Пезешкиан. – М. : Институт позитивной психотерапии, 2005. – 288 с.
- 39.Пезешкиан Н. Если ты хочешь иметь то, что никогда не имел, тогда сделай то, чего никогда не делал / Н. Пезешкиан. – М. : Институт позитивной психотерапии, 2005. – 128 с.
- 40.Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как психотерапевт / Н. Пезешкиан. – М. : Март, 1996. – 336 с.
- 41.Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия / Н. Пезешкиан. – М. : Медицина, 1996. – 464 с.
- 42.Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия / Н. Пезешкиан. – М. : Прогресс, 1996. – 204 с.

- 43.Пезешкиан Х. Основы позитивной психотерапии / Х. Пезешкиан. – Архангельск : Издательство Архангельского медицинского института, 1993. – 116 с.
- 44.Полякова О. М. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. Харків, 1999. 20 с.
- 45.Практическая психодиагностика. Методики и тесты [учебное пособие : под ред. Райгородського Д. Я.]. – Самара : Бахрахам, 2000. – 672 с.
- 46.Психология. Словарь : [авт.-сост. Петровский А. В., Ярошевский М. Г.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
- 47.Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : [навч.-метод, посібник / за ред. Боришевського М. Й.]. – К. : Ізmn, 1998. – 192 с.
- 48.Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 168 с.
- 49.Рувинський А. І. Психологія самовиховання / А. І Рувинський, А. Е. Соловйова. – М. : Наука, 1982. – 238 с.
- 50.Рувинський А. І. Психологія самовиховання / А. І. Рувинський, А. Е. Соловйова. – М. : 1982. – 237 с.
- 51.Савчин М. В. Педагогічна психологія / М. В Савчин. – Дрогобич : Відродження, 1998. – 285 с.
- 52.Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Виховання і самовиховання / В.О. Сухомлинський. – К. : Академія, 1997р. – 237 с.
- 53.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : [т. 4: Павлиська середня школа] / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 640 с.
- 54.Терлецька Л. Технологія самоаналізу / Л. Терлецька. – К. : Главник, 2005. – 96 с.
- 55.Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

- 56.Томан І. Як удосконалювати самого себе / І. Томан. – К. : Главник, 1988. – 128 с.
- 57.Ушинський К. Д. Педагогические сочинения: в 6 т. [т. 5: Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии] / К. Д. Ушинський. – М. : Педагогика, 1990. – 528 с.
- 58.Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – Тернопіль : Либіль, 1997. – 386 с.
- 59.Цимбалюк І. М. Загальна психологія / І. М. Цимбалюк, О. Ю. Яницька. – К. : Професіонал. – 2004. – 215 с.
- 60.Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості: соціально-філософський аналіз : [зб. наук. праць / наук. ред. Коваленко Е. А.]. – Харків : Рута, 2005. – 66 с.
- 61.Шейко О. С. Взаємозв'язок традиції та звичаю, обряду, ритуалу: риси тотожності та відмінності / О. С. Шейко. – Запоріжжя : Стандарт, 1999 – 147 с.
- 62.Шейко О. С. Деякі аспекти соціалізації запорозького козацтва. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету / О. С. Шейко. – Запоріжжя, ЗДУ, 2000. – 136 с.
- 63.Шейко О. С. Історичні типи традицій / О. С. Шейко // Нова парадигма. – 2000. – №15. – 27–34 с.
- 64.Шейко О. С. Категорія традиції: технологія визначення соціально-психологічних функцій та розвитку / О. С. Шейко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – Київ-Запоріжжя-Одеса : Запорізький університет, 2000. – С. 234–241.